

Kauri Aarne:

„Mõtõh jalgrattaga’
sõita’ ümbre Eesti
tull jo 2019. aastaga
oktoobrih.”

lk 10

Rahasepä Rainer:

„Vai näütuses sõidõtas
noorõndikõ pääl ja suurõ
vaivaga’ kasuma pant
puukõsõ’ saava’ haigõt, jääse’
põdõma vai koolõsõ.”

lk 10

Kaiseli Mari:

„Mi proomõ leelokooriga’
laulmist üle interneti,
a helü’ jovva-as üteltisõ
ao pääle kokko ja tuust
tulõ-õs hüvvä nahka.”

lk 11

Setomaa

Hind 1 euro

Veebruar 2021, nr 2 (375)

Välläandmist tugõ Setomaa Kultuuriprogramm

Vahel Setomaa valla leht

Soomõ-ugri kultuuripääliinah

Mulgimaa aoluulinõ
pääliin Abja-Paluoja
sai soomõ-ugri
kultuuripääliina tiitli.

SARVÕ ÕIÕ

sootska

Soomõ-ugri kultuuripääliina mõtõh sündü jo 2011. aastagal soomõ-ugri rahvidõ nuuri liidu (MAFUN) puult, ku Talina liin sai Öuruupa kultuuripääliina tiitli. Sis oll rahvusvahelinõ soomõ-ugri kuvandikonverents, koht üts päämäne arotamisteema ollegi, õt kuvvamuudu saasis’ soomõ-ugri rahvit naada’ tutvast tegemä üle ilma. Noorõ’ joudsõ’ ummi arotamistõga’ kultuuripääliina mõttõni’.

Edimäne soomõ-ugri kultuuripääliin kuulõtõdi vällä aastagal 2013 Bõgõ küläh Udmurdi-maal. Säält edesi 2015 sai pääliina tiitli Obinitsa külä, 2016 läts Ungarihe, sis Kařalahe, Marimaalõ, Bařkorstani. Teno nõilõ aastagilõ kõnõldas inäp soomõ-ugri rahvist ja tiidäs vaest parebahe ka’, õt mântse’ rahva’ Eestih eläse’ ja kohe veevã’ näide sünnüharo’.

Kultuuripääliina tunnus om tsirk. Tsirgukõsõ’ linnasõ’ üle ilma ja veevã’ tiidmisi, tarkuisi kõigipooli. Tsirk tege pesä, luu muna ja munast saa vahtsõnõ tsirk – tsirk om elo, soomõ-ugri rahvidõ elotuujaja.

Sool aastagal linnas kultuurituujaja tsirk Mulgimaa aoluulistõ pääliina Abja-Paluojaõ 13. veebruaril. Taudiaastagal oll kultuurimaja ette platsi pääle kokko korjunu’ hulga Eestih elävit soomõ-ugri rahvit. Ka’ Setomaalt minti Mulgimaalõ tsirku terehtämmä ja tervütämmä.

Inne ku tsirk joudsõ, kõnõldi soomõ-ugri kavvõbist rahvist ja umast Eestimaaõ, õt kiä’ siih eläse’ ja hõitva’ umma kultuuri. President Kersti Kaljulaid, Mulgimaa patroon, president Toomas Hendrik Ilves ja kultuuriminister Anneli Ott olli’ tulnu’, õt anda’ edesi ummi mõttit ja kintä’, õt ku tähtsä om kiil ja kultuur, midä vaia oppi’ ja opada’ õkka muudu, ja õt meid kõiki ühendäse’ kombõ’ ja muusika. Mulgi kultuuri instituti juhataja Ave Grenberg kinnit, õt mulgi’ tahtva’ oppi’ ütstõõsõ mustrit (kirju), õt läbi

Tsirk viiäs Abja-Paluoja raamadukauplusõ aknõ pääle ilma kaema ja mulgi kiilt opma. Raudoja Ahto pilt

nuidõ oppi’ kultuurõ ja võtta’ nuid tämbätsehe päivä.

Kõik-kõik kõnõlõja’ soovõ’ mulgõlõ hulga joudu uma joonõ ja kultuuri opmisõl ja edesiopamisõl. Kõnõlõmisi vaihõlõ sai kaia’ tandsa ja kullõlda’ lõõdsamõngu. Ja tullegi’ kultuuripääliina tiitli üleandmisõ aig. Kultuuripääliina tsirgu tõi Mulgimaalõ soomõ-ugri kultuuripääliinu liikumisõ algataja Oliver Looe. Tsirgu iist nakasõ’ aastaga joosul huult pidämä tsirguimä Laande Alli ja tsirguesä Tauli Ants.

Tsirk oll vahtsõhe kodo joudnu’, hindäle hoolõlõtsõ imä ja esä saanu’, sis säeti kõik rahvas ummi soomõ-ugri lippaga’ iihotsah jalutusõlõ müüdä liina raamadupoodi mano, koh nakas olõma tsirgu pesä. Tsirk paisus läbi aknõ ja seeh saat tsirku kavvu’ kaemah ja häältsemäh. Ku Mulgimaal midägi’ tähtsät tetäs vai kohegi’ kavvõbahe kostma mindäs, sis võõdas tsirgukõnõ ütõh, õt tä näesi’, midä ja kuis õõh nulgah tetäs. Aastaga peräst sis lindas tsirk järgmätse soomõ-ugri rahva mano.

Õt kultuuritsirgukõsõl hõste lääsi’, sis tuu avvust süüdi-juudi, kul’atõdi. Nakami uutma järgmäist kokkosaamist tsirguga’.

Ülembsootska Järvelilli Rein tervitäs soomõ-ugri kultuuripääliina Abja-Paluojaõ. Raudoja Ahto pilt

Riigipää tervitüssõna’

„Soo tõmmõh ummi juuri, rahvakultuuri poolõ – ma arva, õt tuu om kõigi jaos tähtsä,” ütõl president Kersti Kaljulaid. Kaljulaid rõhut, õt soomõ-ugri ilmakongressis valmstõdõh tulõ-õi saista’ õnnõ näide vinne- ja sugulasrahvidõ iist, kinkõl om rikas maa, a tuust kõgõst tsuut kassu, a ka’ hindä murdõkiili iist.

„Soo om väiga’ tähtsä jago. Ma nii väiga’ tahasi, õt meil olõsi-i õnnõ võro ja seto keele aabidsa’, opigu’ ja mulgi tüüvihk, a olõsi’ ka’ tõisi Eestimaa murdõkiili opigu’, tüüvihu’, sõnaraamad’ ja kõik muu,” ütõl Kaljulaid. Latsõ’ võisi’ murdõkiili oppi’ jo kooli aol.

„Ku mi vennasrahva’ kaibasõ’, õt näide kiilt taheta-ai säälkandih oppi’, koh nä parhilla’ omma’, sügäväh Vinnemaa kõtuh, sis meil om parebahe riigikeelega’ – muidogi’, tuu om jo riigikiil – a murdõkeelega’ tegeligult väiga’ hõste olõ-õi,” ütõl Kaljulaid. Kukki’ timä juurõ’ läävä’ Saarõ-, Seto- ku ka’ Mulgimaalõ, sis ütõtegi näist keelist tä mõista-ai.

„Mu arvatõh piäs inäp tähelepõnnu olõma murdõkeelil. Nä omma’ nii ilosa’ ja salaperäne tunnõh om üldä’ sõnnu võorah keeleh,” ütõl Kaljulaid.

Hüä mulgi rahvas, hüä’ külälisõ! Om kistumalda’ hüä miil olla’ siih, vanah Mulgimaa pääliinah Abja-Paluojaõ. Mulgi rahvas om mi jaost õks silmä paistnu’ ku üts uhkõ, jõukas ni edenemismiilne rahvas, kiä’ omma’ olnu’ õks kõõ kõgõ vahtsõ iihotsah ni iistvidäjä’. Ma taha usku’, õt tuu om olnu’ Mulgimaa must ni rammus muld ja sügävä’ kultuurijuurõ’, mia’ omma’ andnu’ Eestimaaõ ni kõõlõ ilmalõ nii pallõ mulgi suust kultuuri- ja haritlasinemiisi. Sool maal siih om rammu.

Ma tuu tämbä tervüisi Setomaalt ja 2015. aastaga kultuuripääliinast Obinitsast. Soovi teele seto rahva puult pallõ kõrdaminekit sool pääliina aastagal. Mi tiia umast käest, õt kiäki tuu-i taad pääliina teele niisama kätte. Pääliin tulõ hindele vällä võidõlda’ ja hindel esi’ ka üles ehitäda’. Ja tuu om ilmaõ õigõ otsus, õt soomõ-ugri kultuuripääliin om terveh Mulgimaa, mitte õnnõ tsillõkõnõ Abja-Paluojaõ. Näüdäke’ nüüd tervele ilmalõ, mäane rikas kotus om Mulgimaa. Ma pei muidogi silmäh suurt vaimurikkust ja vägevüst, mis siistkandist om vällä kasunu’.

Looda veiga, õt soost kultuuripääliinast olõmisõst kasu tukõ ka põlitsõlõ mulgi keelele. Timahavanõ kultuuripääliina aastak om sissejuhatus UNESCO üleilmalitsõlõ põliskiili aastakümnele, mis nakas pihta õkvõlt järgmitsõl aastagal. Ku Abja-Paluoja rahvas harinõs pääliina tiitliga ar’, sis taso-i tuud pääliina raisku laskõ’, haarkõ’ sis hinde kätte 10 aastagast põlitsõ mulgi keele pääliina tiitli. Kukki’ jah, tuud vaest olõ-s vaia üldäki’, Mulgimaa pääliin vaest omgi jo ka mulgi keele pääliin.

Hüä mulgi rahvas! Uhkõ om olla’ üts põlinõ kultuur. Jagami tuud tõistõga pääliina väärilitsõlt!

Edenemist ni saldmist meele!

JÄRVELILLI REIN, ülembsootska

KODOTALO KÄSITÜÜ PÄIV SETOMAAL

10.07.2021

Oodami taal pääväl Setomaa õgasugumatsi talosit, ateljeesit, meistritüütarri, küläeltse ja muuseummõ ummi ussi vallalõ tegemä ja külälis vasta võtma.

Ku sul om midägi käsitüüga kõüdetüt näüädäda’, opada’, müvvä’ ja tahat olla’ kambah, sis anna’ tuust tiidä’ 20. märtsist kogo@setomaa.ee.

www.kogo.seto.ee
FB: Seto Käsitüü Kogo

Hüä seto rahvas!

Om veiga hallõ tiidä' anda' minemistõst, ku olõ-i inämp tagasitulõkit. „Om üts, midä meil kõigil piäsi' olõma inäb – taa om ütstõsõst arvosaaminõ, ütstõsõ ar' kullõminõ“ – tuu oll' Nurmõotsa Sulo suur suuv uma rahvalõ. 4. veebruarist omma' Sulo soo ilma tegemisõ' otsa saanu'. Selisä küläst peri nuurmiis käve Igrise algkoolih, Miktämäe koolih ja Väimela tehnikumih ni jäi tervest elost elämä Setomaalõ uma kodoküllä. 1999. aastagal valiti Sulo ülembsootskast ni tä oll' pikkä aigu Seto Kuningriigi sõasuurõmb ja juhať kuningriigi sõaväe paraati. Jäägu' meele igävene mälestüs Sulost, inemisõst, kiä süämega elli uma rahvalõ, uma keelele ni kultuurilõ. Proomimi sis rohkõmp ütstõist mõista' ja veidomp ütstõist hukka mõista'. Jumalaperi hing.

Uma keele kõnõlõminõ, uma keele opminõ ja oppaminõ om uhkusõ ni hindetiidmisõ üts vägevämp alostala. Uma kiil sai avvukotsilõ säetü 13. veebruaril Abja-Paluoja, ku kuulutõdi vällä vahtsõnõ 2021. aastaga soomõ-ugri kultuuripääliin Mulgimaal. Eesti Vabariigi president Kalju-laidi Kersti ja president Ilvese Toomas-Hendrik mõlõmba' kutsi' üles alal hoitma uma imäkiilt ja tegemä pallõ rohkõmp murdõkiili alalhoitmisõst. Käve ka esi' mulgi rahvalõ tervüisi viimäh seto rahva puult ni soovõ näile, õt soost kultuuripääliinast olõmisõst kasusi tukõ ka põlitsõlõ mulgi keelele. Om jo timahavanõ kultuuripääliina aastak sissejuhatus UNESCO üleilmalitsõlõ põliskiili aastakümnele, mis nakas pihta õkvalt järgmitsõl aastagal.

Seto keele oppidõ ni oppajidõ jaost om Seto Instituut hüvvä tüüd tennü'. Setoinstituut.ee lehe pääle om kokko kofat hüä pargikõnõ seto keele opmisõst tarvilist materjali. Säält lövvät koolisõnas-tiku', sõnaraamatu' ni aabitsa tüülehe'. Aifumma sootska Raudoja Ahtolõ ni Külvigu Helenilõ, õt sändse seto keele edendamisõ olõti ette võtnu'. Ti olgõ pääle sai no' pantus ka seto keele pikäaolitsõ edenemisõ plaani tegeminõ, usu, õt tuust tulõ kimmäs plaan, minkast om tukõ nii seto keelele ku seto keele kasutajilõ.

Taha-i kuigimuudu üldä', õt õnnõ seto kiil om seto kultuur. Seto Käsitüü Kogo om vällä hõiganu', õt timahavanõ aastak om mihi käsitüü aastak. Mihi käsitüü omgi jäänü' veidõ vaeslatsõ ossa. A tuu pia-i nii olõma. Puutüü', hõpõtüü', tisleitüü', ravvatüü' omma' olnu' õks rohkõmp mihi tüü'. Näütami sis kõõlõ ilmalõ, õt ka mehe' mõistva' midägi tetä', õt ka mehe' võiva' olla' meistri' vai opipoisi'. Aifumma, Kala Ingrid, õt proomit tuvva' ka mihitüü' päävävalgusõ kätte.

Edenemist ni saldmist meele!

JÄRVELILLI
REIN,
ülembsootska

Õgah nulgah uma' kombõ'

LUIGASÕ INARA
HÕRNA RIEKA

Ku vanast Setomaal lihahiite-vai võiunädälil ringi reiset, võidsõ nätä' pallõ tõistsugu-mast ello ku kohkil muialpuul.

Oll' kulatamisõ ja ilotamisõ nätäl inne suurt paastu. Kõik leelotamisõ' tull' ar' leelota' ja kõtt kõrdapite täüs süvvä', inne ku viiesi vii veerengust, kuvvõst kuu kuiongust, säitsmest nädälist paast panti.

Nulkõ pite võidsõ' kombõ' erinevä' olla' – mõnõl puul oll' liha jo hiidet ja süüdi õnnõ piimäsüüke, mõnõl puul oll' viil lihapütüst viimäde laiha liha häötäminõ – kõik nuu' liha-tükü', mis talsipühist oll' jäänü' ja keväjani õs püsü', pidi ar' süüma. Piimäsüüki jagosi ka nikavva, koon' lehmäkene kinni jäi. Muudsa ao naase' ütles – kohopiimä olõ-i, lehm om dek-reedih. Mõnõl puul ostõti võiunädälil aigu paastust pütt heeringat valmis – kas üte vai mitmõ perre pääle, kuis tulõhu ja vaia. Kalla süüdi nii vai nii, a Mokornulgah oll' kala üts päämitsi paastusüüke – kõrd nädälihl oll' lubatu.

Võiunädälil neläpäävä oll' paabapraasnik. Paabapraas-nigu aigu kogonõsi' ümbretsõõri külli abielonaase' üttele tallo kokko naisijutta ajama, vahtsit minijit näütämä ja kulatama. Abielonasi hulka võeti nuu' noorõ' naase', kiä' aasta joosul edimäst vuuri sünnütänü olli'. Mõnõh nulgah jäl võti' naase' umma parki noorikit, kiä' olli' aastaga seeh mehe-naasest saanu'. Miihil olõ-s šoolõ pidolõ asja – viil inäb – nä käve' tuust talost, kohe naase' kokko tull' ja kavvõndõst müüdi. No mine tiä', mis sääli juhtuda' võidsõ, ku naisil verrev viin käeperi ja ilotaminõ kau. Hainakuurma võidsõ

Pliini' ahosuuh.

Seto Kõogi kogo pilt

Võiunädälil kõgõ tähtsõp süük oll' pliini. Tetti mitund muudu. Võisi' pruumi' tetä' nii:

4 klaasi tatrigujauha
2 klaasi keevät vett
20 grammi pärmi
2 klaasi piimä
1 tsäiluuts suhkrut
tsuut suula

Panõ kastrulihe 2 klaasi tatrigu-

Võiunädälil pliini retsept Petsere kloostri retseptiraamadust

- MTÜ Seto Kük om talvitsõl ja tubatsõl aol kamandanu' päämätselt veebilehe tegemisõga' ja no' om aholämmi veebileht kõigilõ kätte saia' www.setoküük.ee vai www.setokyyk.ee. Veebilehel saat ka' tutvusta' ettevõttit/söögikotussit.
- Kiä taht inäbä tiidä saia', sis kirotagõ kyyk@setomaa.ee.

jauha ja vala' pääle 2 klaasi keevät vett ja sekä' isoga segi. Ku ar' jaatus tarõlämmäni, panõ mano pärm, mis om poolõ klaasi viiga seätü. Sekä' jälki. Panõ kohetus lämmähe, õt kohetus nõsõsi'. Ku kohetus om nõsõnu, panõ mano viil 2 klaasi tatrigujauha, 2 klaasi lämmäst aet piimä, suhkru ja suul. Jätä' viil 10 minutit tiranigu ala saistumma. Naka' küdsämä.

ümbre minnä', tint püksõ saia' ja kliistri ni padasulõ' sälgä. Ku naase' kokko lepe', sis võidsõ kõrrast näide praasnigul pillimiiis tsuut mängi', niikavva ku naase' karada' tahtsõva' ja joudsõva', sis aeti pillimiiis ka majast minemä.

Maaselitsast tetti kimmähe olt. Ahosuu iih küdseti pliine ja maaselitsa vatsku. Pliini tetti hapnõst kohetusõst vai tsuut ülekaunu pärmikohetu-

sõst. Võidi tetä' nii nisu ku kes-väajauhast. Pliiniravva päält võetu pliini määriti päält võiuga ja panti järgmäne pääle.

Võiunädälil viimätsel pääväl, päält keskpäivä, naetas üts-tõsõ käest andist pallõma. Tuu om väega vana kommõh, a parhilla' jo aastit jäl kõvastõ Setomaal ello herätet. Šoo om ka päiv, koh ineminõ valmistas hinnäst ette pikäst paastust ja õt inemisõ hing õks hirmul om,

Võiunädälilõ

8.–13. märdsil kutsva':

- **Inara Vanavalgõ Kohvitarõ**
Luigasõ Inara, tel 5168 422, luigasinar@gmail.com
Ku tahat pliine, vareenikit, kalitkasit vai mõnt muud hüvvä seto kraami maitsa', sää' sammu' Inara Vanavalgõ Kohvitarõ. Söömi ja karmoška saatõl kulatamõ kuuhi!
Kõik om ettetelmisõga!
- **Toomemäe talu kodurestoran Maagõkõnõ**
Kruusamäe Sirje, tel 5341 8777, toomemaetalu@gmail.com
Teemi kuuhi sõira ja söömi võiunädälil süüke!
- **Taarka Tarõ**
Hõrna Rieka, tel 5620 3374, rieika@taarkatare.com
Pliini' ahosuuh küdsäse'. Õgaüts küdsäs hindäle ahosuu iih pliini – a mingas näid süvväs ja mis tuu pliiniraud ja pliiniikapp viil omma', tuud saat tiidä', ku kohalõ tulõt.
- **Galeriikohvik Obinizza**
Kauksi Ülle, tel 5656 9079, kauksiyll@gmail.com
Kuum hainatsäi, vatuga kohv ja nipet-näpet magõhuusi. Baaba ja Ka kaunimba' laulu' ni paabapraasnigujutu'. Kõik om ettetelmisõga!
- **Iloline Kirsi Talo**
Kaidi Kerdt, tel 514 0506, kirsitalo@gmail.com
Pakk ahosuupliine lihaga ja kohopiimäst valmistõt piiragut ni sõirakõist. Kõik õks Kirsi Talo pernaasõ vanaimä Kivilätte Ode retseptikogost.

Erasmus+ projekt ühendäs UNESCO vaimsõ kultuuriperändi piirkundõ

KÜLVIGU HELEN

Mia' ühendäs Setomaad, Kihnu saart ja Lätih elävät suidi rahvast, a ka' Sardiinia saart, Põhja-Makedooniat, Horvaatiat ja Gruusiat?

Õigõ vastus om tuu, õt sääli om alalõ (innekõkkõ laulminõ) eismuudu tiidminõ vai traditsioon, mia om pant UNESCO vaimsõ kultuuriperändi nimekirja. Erasmus+projekt om jakk 2017–2020 „UNESCO tourism“ projektilõ, koh kül' väikobalt, üts jago nuidõ sammude projekte partneridõga', esitledäs umma kultuuriperändit ja tuu jakkumist ja loomuperäst hoitmist, om jo kõik kakkõmalda' muutumisõh.

Samanii löüdvä' ka' toisi riike kultuuriperändi hoitja'. Tuu jaost, õt ütstõsõlõ toes olla' ja toisi samasäntsidsõ piirkundõ kogõmuisist oppi', tull' 2018. aastagal kokko suidi', kihnlasõ', grusiini' ja põhjamakedoonlasõ' ja vaeldi' Erasmus+programmi projekti seeh kogõmuisi. 2019. aastaga suvõl kauti projekti joosul ka' tutvumah Seto-

maa ja seto leeloga'. Tuu reis miildü väiga' kõigilõ. Ku projekt läbi sai, arvssi' toonadsõ projektipartneri', õt projektist oll kõvastõ kassu, a kõik jäi kuigi' puuldõilma. Tugõva iistvidäjä, Suidi rahvakultuurikeskõsõ projektijuhhi Mära Rozen-tale iistvõtmisõl sai valmis vahtsõnõ projektitaotlus, kohe otsustõdi kampa võtta' viilgi' inäbä partnerre. Selle õt Setomaal om suitega' sakõ läbikau-minõ ja hüä projektikogõmus, sis vöödõti kampa ka' Setomaa, kedä projekti esindäs MTÜ Setomaa Turism. 2020. aastaga keskaigah tull kintüs, õt projektitaotlus sai rahha.

Õuruupa Liidu Erasmus+programmist toetust saav projekt „UNESCO network“ (UNESCO võrgustik) haard üteh katõsa partnerit säitsmest Õuruupa riigist, ja Eesti om ainumas, kiä om esindõt katõ partneriga': MTÜ Setomaa Turism ja SA Kihnu Kultuuriruum, kinkõga' setokõisil om pallõ läbikaumist olnu' inebidigi' nii eräviisilitsõlt ku ka' projektega'. Pääle inebidi projekteh olnu' partneridõ vöö-

dõti kampa pääle Setomaa viil Itaalia (Gagliari ülikuul Sardiinia), Horvaatia (Gacka muusium Otočacis) ja Portugal (Idanha-a-Nova vallavaltsus).

Aamõtligult nakas projekt pääle jo 2020. aastaga novembrih, a oppõkaugi' ja kooltusõ' omma' parhilla' edesi tougat. Päämäne jago tegemisi om plaanit projektipartneridõ ütides tegemisõna. Kuvvõh osavõtva riigih omma' mõnõ-päävõtse' kooltusõ', mia' omma' ühendet oppõreisiga'. Lätih ku juhtriigih om projekti konverents, a tuu toimumisõ aigu om viil varra vällä üldä'. Mitmõsagamatsi programmõga' kooltuusi joosul andas osavõtjilõ põhialik ülekaehus vastava riigi tegemist seosõh vaimsõ kultuuriperändi kaitsõ konventsiooni kuuluvidõ kultuurinäh-tüüsigä' ja jaetas ummi kogõmuisi toimividõst meetodidõst ja praktikidõst osalõvidõlõ asu-tuisilõ ja kultuurikandjilõ.

Vaimsõ kultuuriperändi kandjidõ ja hoitjidõ kokko-saamisi ja kogõmuisi ja mõt-tidõ jagamisi kõrval om tsihiis ka' osavõtvidõ partnerorgani-

sis tege viil mõnõ hääteõ, pallõs andis ja nii saa puhta hingega suurdõ paastu minnä'. Üldäs nii: „Anna mullõ andis, ku ma midägi halba tei sullõ.“ „Anna mullõ ka andis.“ „Jummal and andis.“ Hüä oll', ku sait ka inemisõ viil hõlma haarta' ja mušo anda'. Parhilla' tuud tohi-i tetä'.

Maaselitsa nätäl oll' kulatamisõ nätäl ni oll' nätäl, koh panti iho ja hing valmist pitä' pikkä paastu.

satsioonõ tüütäjidõ ku täus-kasunuidõ kooltajidõ ja suu-najidõ arõndaminõ. Kooltus-programmõ joosul saava' partnerorganisatsioonõ liikmõ' uma kaaslasilõ toisih riigeh ja kogokundadõh vahtsit mõttit, saava' tutvast tõistsagamatsi tüüpõhilmõttidõ, meetodidõ ja praktikidõga'.

Asäligu ja püsüvä väljündinä saava' valmis projekti joosul kats kirälikku dokumenti: kokkovõtõh metodoloogijist ja kogõmuisist, mäntse' omma' kasuligu' kõigi tsihtrühmi jaos, ja ütime trükis, kohe om kokko pant osalõvidõ riike kõgõ pareba' kogõmusõ' vaimsõ kultuuriperändi hoitmisõl.

Mi looda, õt pääle naanu' projekti joosul mi saa piagi' jaka' ummi kogõmuisi seto leelo alalhoitmisõl ja edesiand-misõl ja oppi' kõgõ parebast, midä tõisil riigel ja samasänt-sil kotussil om paku'. Tuugi' poolõst saava' projektipartneri' jo parhilla' kõrd kvartalih virtuaalsõlt kokko, õt unõhta-si-i ütstõist ja projekti tsihti. Setomaa poolõ projektijuhis om Külvigu Helen.

Kindral Reek 131 – timä majast ja perrest

1. veebruaril oll
kindral Nikolai Reegi
131. sünnüaastapäiv.

KÖRNASÕ HELLIKA

Mu jaost isikligult om tuu tähtsä päiv, selle öt ku olnu-us Nikolai Reeki, saasi-i ma täks tüütä' ilosah majah, ilosa kotusõ pääl. Tuu kõik om muidogi' väiga' egoistlik. A ma tunno-oi hinnäst sukugi' süüdü uma isekusõ peräst, selle öt ma olõ kökkõmuudu tuu puult, öt kindral Nikolai Reegi panus Eesti Vabariigi riigikaitsõhe om olnu' suur ja timä perändit tulõ

avvu seeh hoita', midä ka' Reegi maja ekspositsioon tege. Tüüd tege sis Reegi majah tuu, kiä parrahe tüüd tege.

Hõrna Aare oll mukka' samma miilt, öt kindral Reegi sünnüaastapäivä om vaia meeleh pitä' ja nii saigi' organiseerit kõigilõ huvilislõ väigokõnõ kuuholõminõ tordi ja kohviga'. Aare kõnõl ka' Reegi teens-tüskaugist ja toonit, öt Reeki saadõti parrahe sinnä', koh oll vaia kindlakäelist väejuhtmist ja riigikaitsõ kõrraldust läbi viiä'.

Reegi teenstüstoimikuh om 150 lehekülge ja õnnõ timä kronoloogilinõ teenstüskauk 144

punktiga' om 12 lehekülge pikk!

Kunsti Tiiu näüdäs pilte Põhjalaagrist ja mõnigi' näist tekit kohalolijih küüsümüisi, öt kohkotsil pilt om tett ja määne Põhjalaagri hoonõh om pildil.

Ma kutsu kõiki Reegi majja Põhjalaagri pilte kaema ja kindral Reegi kottalõ uurma. Suvõ edeotsah om plaanik kokko säädä' kindral Reegi isikunäütis, mia and timä teenstüskaugist ja tegemisist täpsebä tiidmisõ. Sinnä' pandas ka' andmit kindral Reegi perrest.

Mu jaost om inemisi elo- ja edulugudõ man väiga' tähtsä kotus perrel – kas ja ku pallõ om/oll olõmah kodonõ tugi?

Kas kindral Reegil oll pereh vai tagala olõmah, öt rindel/karjäärin hinnäst teosta'?

Tiidä' om, öt Nikolai Reek abiellu 1913. aastal 23-aastat-sõlt Rakvere lähkost peri mõisavaltsõja tütre Marie Clara Juhansoniga', kiä oll sis 22-aastanõ. Reeki vei Rakverre tüü, nii ku tämbätselgi' pääväl üldäs, ja täks tulõvatsõ' abikaasa' Rakvereh kokko saiki'.

Aasta peräst saaju sündü tütar Larissa. 7-aastatsõna, 1921. aasta maikuu, kuuli Larissa tuberkuloosi.

Kaemalda' latsõ kuulisõlõ oll Reek teenstüsealatsõlt üks aktiivnõ. Näütises määräti tä

sama aasta juulikuu edeotsah Kindralstaabi Kursuisi juhatajas ja juuli peräotsah oll tä lähetsäh Säksah ja Poolah. Läts säidse aastakka, inne ku Reegi sai' töösõ latsõ, ka' tütre, kindlõ panti nimes Tiiu. A timä sai hukka 1943. aastal Vinnemaal vangilaagrih, kohe tä viidi üteh uma imäga'. Marie Clara sai surma rassõdõh vangilaagritingimuisih tütre aastast varahappa.

Kindral Reegil perijit olõ-oi. Reegi tütride mälestüses kandva' Reegi majah suvõl vällarenditävä' paadi' Tiiu ja Larissa nimmi.

Nikolai Reegi peritoluper-

rest niipallõ, öt timä esä nimi oll Nikolai Bazõkov ja imä nimi Aleksandra Bazõkova (näiona Karpova). Nikolai Reegi imä jäi leses ja läts vahtsõst mehele Aleksei Reegile, kiä adoptiire ka' 3-aastadsõ Nikolai.

Aleksei Reegi kaudu om kindral Nikolai Reek sugulanõ president Arnold Rüütliga. Viimäne om Geni.com andmidõ perrä Nikolai Reegi täditütre poig. Sugulasliini' juuskva' kokko ka' eesti innidse näitlejä Salme Reegiga'.

Mi ooda teid Reegi majja! Ku koroonapiirangu' läävä' leebästä, läämi ka' filmiõdagi-dõga' edesi.

Kindral Reek oll mitu korda Eesti Vabariigih sõaministrist ja II diviisi ülebäst. Ku tä Verskah oll, sös tä oll Petseri oppõvälä ni laagrikoondistõ üleb ja oppuisi läbiviimisõ man päälükust. Sagõhhõhe käve nii Põha- ku Lõunalaagrih ka riigivanõbit ja tõisi korgit külälisi. Tuu ao tegemisist Setomaal tii väiko ülekaemisõ:

Siih om nätä' riigivanõb Teemant üteh sõaministri Reegiga Petseri raudtiijaamah. Šoo käügi kottalõ kirotasõ' aolehe', öt edimäne päiv kaeti Verskah sõaväemanõõvrit, kohe sõidõti Tartost sõalaiva Tartuga ja 13.07.1927 saiõ Petserih suur paraat maaha peetüs.

Reek võtt 27.07.1931 Põhjalaagrih vasta riigivanõbat Pätsi ja välämaa diplomaatõ. Siih kaias 1. eskadroni hobõsõtalli. Järgmätsel pääväl sõitsõ Päts edesi Petseri, koh käve mastõrah ja tetti vallalõ Tarto-Petsere raudtii. Raudtii avamisõ kottalõ kirotasõ' lehe', öt „Riigivanem löi 15 tugeva löögiga kuldnaela liiprisse“.

Petsere laskõvälä pääl peeti sagõhhõhe üldmanõõvrit, koh saiva' kokko soldati' Verska Põhjalaagrist ja Petseri Lõunalaagrist. Siih sõitvagi' hobõstõga Põhjalaagrist kindral Reek ja Lõunalaagri üleb kolonel Kruus Lillemäele oppuisi läbi viimä. Lillemäe kottalõ saa jälki aolehest lukõ: „Lillemägi on ümbruskonna kõrgeim punkt, kust võib näha ümbrust õige kaugele. Isegi Petseri linn ja Pihkva tornid paistavad sinna ära. See on määratud vaatlemispaigaks. Sinna jooksevad kõik niidid kokku.“

Siih om nätä', öt lisast suvõlõ tetti siihkandih oppuisi ka talvõl. Talvitsõst piätüskotusõst oll Mustoja talo. Tuu oll suur talo Verska ja Petseri vaihhõl, inninõ puustus, mille sõavägi hindäle võtsõ ja kasut hobõstõ laatsareti ni piätüskotusõna. Boris Taar (ratsaväe leitnant) kirotas, öt 1934 suvõl oppuisi aigu oll sääl taloh 170 hobõst, 4 lehmä, 1 pini, 2 kulli ja 4 oravat. Pilt om Eesti Sõamuseumih ja tett 19.02.1931, KLM FT 1264:72 F.

Pildi' Raudoja Ahto kogost

Oh kuulõ', kerkokellä lüvväs

AABRAMSI VAHUR

Pidodõst Setomaal om pal-lo kiroto. Pilti setokõisist ku pidotsõmist väiga' tähtsäst pidäväst rahvast toetas Eesti vahtsõ eissaisvusõ aol pääle-naanu' Seto kunigriigi traditsioon. Inne sõta Eestih olli' pido' Setomaal ja terve Petsere-maa elo edesiandmisõl üts aokirändüse meelelitsõbit teemasit. Kirotoodi tüütunnõst, mia' lätsi' pita pääle ja mia' kõik jäi' tuuperäst tegemäldä'. Eksootilistõ Petsere maakunda edimäist kõrda tulnu' külästajä' oodi', nii võit arvada', suuri laadalõõmingit uma silmäga' nätä' saia'.

Arvada' näkk rändäjä Setomaal õks midägi' tõist. Ja kõgõ-päält kuuld, selle õt arvada' oll Setomaad kõgõpäält kuulda'. Laulust, mia linnas kindlahe vähäbält naabriküläni, helisi viil kavvõbahe ja üle kõgõ kerigukell. Jäl' olli' matusõ' ja sagõhöhe lüüdi hingedellä mõnõlõ latsõlõ.

Kuulminõ oll Setomaal õks viil väiga' suur ja kõgõ inäbä kuuli' latsõ'.

Muidogi' oll latsi kuulminõ parhillatsõ aoga' kõrvotsihe pandõh suur ka' muial, terveh Eestih ja perräjäänü' Öuruupah. No Eestih om tuu aoluulitsõlt kõgõ suurõp olnu' Kagu-Eestih, kõgõ inäbä Võromaal, kõgõ madalap Lääne-Eestih, innekõkkõ Saarõmaal. 18. saandi peräotsah oll naidõ piirkundõ vaihh tuuh osah umbõs katõkõrdnõ. Setomaa olukõrda inne Eesti Vabariigi luumist olõ-õi erälde uurit, a Pihkva kubermanguh oll latsi kuulminõ suurõp ku Võromaal. [1] 19. saandil latsi kuulminõ Ida-Eestih läts vähäbäst, saari pääl mõnõh kotusõh kasvi. [2] Inne Tõist ilmasõta tull Eestih vällä, õt latsi kuulminõ om Petsere maakunnah suurõp ku ütskõik mäntseh maakunnah. Aastagil 1923–1932 kuuli Petsere-maal pia viiendik kõigist elosalt sündünü' latsist jo edimätsel eloaastagal. [3]

Arvada' vöi, õt latsi kuulminõ oll viil suurõp aol, ku Setomaal liiku Jakob Hurt, kiä uma „Setukeste lauludega“ (1904–1907) pand toolõ aolõ monumendi. Tuul no' Setomaa kuld-aona tunnõtaval aol olli' valduh tüüh jo papridõga' arsti', Petsereh oll rohopuut ja haigõmaja. Muidogi', arstõ oll veidõ. Umbõs kümne tuhandõ

Vaadõ' Kuulja kerigu tornist 2018.

Abramsi Vahuri pilt

inemisõga' Lobotka valla pääle oll 1885. aastagast kooni' Eesti ao edeotsani' aamõdih ütsainumas velskri, kohalik miis. Uma viimätsel Setomaa kavgil, tuu oll 1903. aastaga suvõl, tundsõ Hurt huvvi ka' tervushoiu küüsümüse vasta. Petsere semstvohaigõmaja arst pidi Setomaa kliimat hüäs vai väiga' hüäs (eränd oll suunõ Lobotka vald) ja kinnit, õt rahvas lätt arsti mano sagõhöhe. Petsere rohopoodipidäjä jutu perrä käve' seto' ka' jo mitukümmend aastakka rohopoodih. [4]

Latsi kuulminõ oll väiga' suur

Nuist tervushoiulisist uuvõnduisist huulmalda' oll latsi kuulminõ väiga' suur. Pareba ettekujotusõ tuust saa, ku kaia' täpsebält ütskit külli. Näütüses om nätä' Suurõ-Põrstõ küläst, mia tsariaol oll Lobotka val-lah ja käve 1876. aastagast pääle Verska kogodusõ ala (inne Kuulja kogoduistõ), keriguraa-madidõ põhjal järgmäne pilt. Aastagil 1875–1905 sündü Suurõ-Põrstõ küläh 62 last. Tuu oll suurusõlt keskmäne külä. Õgal aastagal sündü üts-kats, mõnt-kõrd kol' last, harva ka' inäbä. Harva tull ette aastak, ku sünd-nü-üs üttegi' last. Tuu oll tuu külä sündümisõ rütm. Samal aol kuuli Suurõ-Põrstõ küläh

47 inemist. 28 nuist olli' latsõ'. Aastakki, ku küläh kiäki' olõ-si-i koolnu', olõ-õs pallõ, pää-mätselt kuuli aastagah üts ineminõ, mõntkõrd inäbä. Tuu oll tuu külä kuulmisõ rütm. Kõgõ inäbä kuuli 1877. aastagal, ku Suurõ-Põrstõ küläh kuuli säidse inemist – tuu aastaga keväjä olli' Setomaal leetri'. Kuulmisõ rütmi mõista-as ette arvada', tuu oll ettetiidmälä'.

Mia' sai Suurõ-Põrstõ küläh nuil aastagil sündünü' 62 latsõst? Täüskasunuikkä joudsõ 38, pia kõik näist lätsi' mehele vai vöti' naase ja sai' latsi. Näide perrätulõja' eläse' tämbä' lajah müüdä Eestit, selle õt Suurõ-Põrstõ küläh ja tõisist Verska-tagotsist küllist, mia' jääse' kontrolljoonõ taadõ, tulõ kõnõlda' vaest jo minevigh. Ülejäänü' 24 last, kiä' täüskasunus saa-as, kuuli' jo edimätsil eloaastagil, piaaigu poolõ' (11 last) viil inne aastagatsõs saamist. Pallõ' kuuli' 1–2-aastagatsõlt. Kaet ao joosul Suurõ-Põrstõ küläh latsi kuulminõ oll suur, elosalt sündünüisi kuuli kohki' 2/5 (39%).

Latsi sündü pallõ, tavalitsõlt sünnitõ abieloh naane (ku noorõlt koolõ-õs vai leses jää-äs) 8–9, mõntkõrd ka' inäbä, harva veidebä latsi. A latsi ka' kuuli, nii ku näüdat, pallõ. Ja ma tiia-äi, kua pand täämbätsel pääväl inäp imeh-tämmä, ku perre' omma' väiko' ja latsi kuulminõ piaaigu olõ-malda'. Mu vanaesä lellätütär Anne Mäeste kiroto ummih mälestüisih, õt näide perrel jäi' kõik katõsa sündünü' last elämä, samal aol ku lellä perreh, koh suurõst kasvi kuus last, tull mõnõ' ka' „koolulõ anda“. Jah, Pähnäpuudõ perreh, koh kasvi üles ka' mu vanaesä Andre, sündü ütesä ja kuuli kol' last. Anne vanõbidõ pereh oll Setomaa oludõh peris erändlik. Näil oll õnnõ. Harva juhtu, õt kõik latsõ' jäi' ello. Mu vanaimä Olli, kinkaga' Andre 1935. aastagal abiellu, oll perrest, koh küm-nest latsõst kuuli säidse. Ja vanaimä kodoküläh Podmot-sah oll perrit, koh latsi kuuli viilgi' inäbä.

Tuu tähendäs, õt külä kasu-us kukki' kipõstõ. Hingäti umah, aoga' sisse harinõnu' rütmih.

Suurõ-Põrstõ küläh elli 1876. aastagal 48 inemist säitsmeh taloh, 1907. aastagal 67 inemist ütetoistkümneh taloh. 1815. aastagal elli Suurõ-Põrstõ küläh 33 inemist neläh taloh – saan-diga' oll külä inemisi arv lännu' katõsuurõst.

Suur jago kuulmisist läts nakkushaiguisi arvõlõ. Näid oll hulga ja mõntkõrd tuu võtt epideemilitsõ' mõõtmõ'. Nii kuuli 1877. aastaga jaanuarih leetridõhe mõnõ kuuga' veidõ üle 200 latsõ. Taudi kesk-paik oll Põhja-Setomaal Verska kogodusõ küllih, koh jaanuarist maini' kuuli leetridõhe 80 last. Pallõ kuuli ka' väikoh Kuulja kogodusõh (32), kost taud arvada' pääle nakas; peris pallõ ka' suuri Petsere ja Tae-lova kogodusõ küllih (31 ja 33), kohe taud joudsõ kats-kol' kuud ildaba. Rahulitsõp oll Kul'na kogodusõ küllih. Saatse, Mõla ja Saalesja kogoduisih tull ette ütsikit leetrihe kuulmisi, Pank-javitsa mailt läts taud müüdä. Suurõ-Põrstõ küläh kuuli leetridõhe kol' last. Tuu man moodusti' kuulmisõ leetridõ tagajärel tuu aastaga kõigist latsi kuulmisist väikoba jao. 1877. aastagal kuuli Setomaal umbõs 700 last.

Hüä' tingimusõ' nakkushaiguisi edesiminekis

Setomaal olli' nakkushaiguisi edesiminekis hüä' tingimusõ'. Kooni' maie kruntiajamisõni' 1920. ja 1930. aastagidõ vaihõl hajasustust piaaigu olõ-õs, eleti küllih kõrvotsidõ ja külä' olli' mõnõh kotusõh väigagi' lähkoh. Nakkushaiguisi levikulõ avit üteh puudulik puhtusõ-pidäminõ ja arstiabi. Setomaal viil ka' avatus Vinnemaalõ. Latsi kuulmist Eestih aastagil 1770–1850 uurnu' Herbert Ligi (kiä Setomaad kahõs kae-es) kinnit, õt tuulaiga naksi' epideemia' pääle Eesti kagunulga kihlkundõst, ilmamutuusi kõrral võidsõ levik inne Põhja- vai Lääne-Eesti joudmist tasat-sõbast jäiä'. [5] Ka' 1877. aastagal leetritaud võidsõ olla' Setomaalõ sisse tuud, selle õt edimäne lats, kiä' kuuli leetridõhe, elli Pihkva järve veereh Kraasagora kaluriküläh. A tuu

võidsõ olla' juhuse, leetridõhe kuulmist tull ette nii inne ku ka' pääle tuud taudi.

„Ku sa olõsi' nännü', ku pallõ siia' matusõaida inemisi matõti, sis sa ikõsi' uma' silmä' pääst,“ üteli Podmotsa külä vana naane üte suvistõpühi aigu. Muidogi' putut latsõ kuulminõ ka' nii suurõ kuulmisõ kõrral. Ka' latsi leinäti. Tuu oll üts jago ikukultuurist. Kuul küüsü-üs sagõhöhe elotahtõst ja korgõ iäni elli' vähädse'. Nuuri ja keskiälisi võtt õgal aol kõgõ inäbä tiisikus, viil aastagil päält Tõist ilmasõta. Üts Podmotsa külä nuurmiis, kiä 1920. aastagidõ edeotsah tiisikuhe kuuli, üteli jo rassõlt haigõna, õt olõs nõuh niildmä alla kas vai elosa hussi, õt terves saia'.

Muidogi' oll tuu tõistmuudu ilm. Kuul oll lähäbäh, ka ruumilitsõlt, Podmotsa matusõaid om kest küllä. Aastagil 1875–1905 matõti sinnä' õgal aastagal keskmätselt viis inemist ainumalt Podmotsa küläst, kokko 161 inemist, kinkõst 121 olli' latsõ' (mano viil matmisõ' päämätselt Velnä ja Saarõpää küläst).

Tuu kõik oll ildaaigu, olõ-õi kavvõlinõ aolugu. Nuid jutta om õgah perreh. Ja tuu and julgust, õt Setomaa juuriga' inemisõ' omma' täämbä', ku ellä' tulõ üte vahtsõ taudi kamtsih, veidõ inäp katõ jalaga' maa pääl, selle õt mälehtedäs viil umma perreperimüst õga romantiseerit-äi olnut aigu, kindlahe mitte õgah küüsümisõh, ja ollas tuuperäst vaest õnnõ ütsikil juhtõl näide leerih, kiä' omma' õnnõ ja õga hinna iist alternatiivmeditsiini toetaja' ja kindla' vaktsiinivastasõ'.

Mineväl aastagal 91-aastagatsõlt koolnu' oppaja ja kiränik Nikolai Aju kõnõl mullõ ütskõrd ümbre proloogi, minka tä oll valmis mõtõlnu' seto-ainõlidsõ aoluromaani jaos. Roman jäi kirotamalda', selle õt timä plaanilõ peräst pensio-nilõ minekit raamatit kirota' tõmmas silmähaigus joonõ pääle (vällä joudsõ tulla' õnnõ aoluromaani eräle kooli-romaan „Luikede päev“ 1997). Midägi' olõ-õs tetä', tä näe-es inäp kirota' õga lukõ'. Proloogih oll jutustaja, kinka oll elo kavvõndõhe veenü' ja kiä võidsõ olla' kiränigu *alter ego*, tiil kodokülä Podmotsa matusõaida. Paar kilomeetrit inne sinnä' joudmist, kohki' Saarõpää järve lähkoh, oll tä sunnit piksevihma peräst auto kinni pidämä. No' oll aigu märgota' ilmast ja inemisist. Mõttö' tahtsõ' väelüisi liiku' tumõhit ratu piteh, vaest kogoni järest tumõhibilõ, säänestmuudu om mullõ Nikolai jutt miilde jäänü'. Kõrraga' sai vihm läbi, pikne läts üle ja pilve' naksi' lakja minemä. Tä läts massinast vällä, vihm oll õhu puh-tas lõõnu' ja kodokülä puult oll kuulda' Kuulja kerigu rõõmulist kellähellü.

[1] Ligi, Herbert. Imikute ja laste suremuse geograafia Eestis 18.–19. sajandil. – Kleio 1993, nr 8, lk 5. [2] Samah, lk 7. [3] Petserimaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu, 1935, lk 56. [4] Raasakõisi Setomaalt. Värska, 2013, lk 90–92. [5] Ligi, Herbert. Imikute ja laste suremuse geograafia Eestis 18.–19. sajandil, lk 7.

Umah keeleh

RAHASEPÄ RAINER

SIIH ŠOO OM, mis eelä' valms sai ja minkõ ka kätte sai. Sünnüpääväst. Trükikua hõng nii värskilt man. Sõrmõ' nak-susõ', ku putuda raamadud kõvvo kaasi. Lehitse ja olõ eis' ka king-tüsega rahul.

Õks taa saamisõl om suur osa ka tõuk koroonal. Õt juubelisünnüpäävä pidämist suu-rõmbah ringih tä takist', sis niimuudu šoo ressurss kõidet saigi. Raamadust.

Süüamest aifumma lätt kõgõ-päält umalõ perrele, kiä mul šoo süktis „umah mullih“ lask' olla'. Hindä kallilõ imäle ja seto keele toimõtajalõ (Palmi Silvi) sükäv kumarus. Suur-suur aifumma Coop Põlva Tarbijatõ Ühis-tulõ ja ka Võromaa Kulkalõ, kiä' kuuhtüüh ola ala panni'. Ja Vali Press trükikoda ni Soomi Riina. Olõ tiika' väega rahul. Nii lühkese aoga raamat valms saia' ni tuud õkva mu juubelist. Äge! Imesit siski om. Aifumma!

Rahasepä Rainerilt tull' aasta algusõh vällä luulõkogo „Umah keeleh“. Setokeelitsit luulõ-tuisi oll' jo täl katõh eelmi-sõhki kogoh, a šoo om sis täv-veste setokeeline raamat.

Nigu raamatu päälkirigi ütles, om suurõmbalt jaolt luulõ-tuisi umast armsast seto keelest, keele hoitmisõst ja edesi-kandmisõst, kallist hõimust ja juuri lõüdmisõst. Umah keeleh kõnõlõs autor miika', umah keeleh ja ummist seto asjust ja inemistõst. Om uhkõ olla' seto, a omma' ka kohustusõ' uma maa ja rahva iih. A paraku olõ-i tuu uhkusõga kõik aig nii olnu: kohki mälupildih om ka üts pilt alandligust setost, kinkõ päale kaiaas kõõrdi ja kiä mõista-i kõnõlda' herri ja provvadõga näide keeleh.

Autori mõtõh nigu haardus läbi mitmõ põlvõ mälestüste. Osa nuist mälestüstest ja pildest om Raineri hindä latsõpõlvõ kullatsõst aost: armas Kosõlka küläkene, sõp-ruga ringi joostõllõminõ, pal-limäng ja koirustükü', aga ka tüü, kar' ahkäüminõ, vanõmba', armsa' vanaesä ja vanaimä, kiä' latsi hoiji' ja opsi'. Romančilnõ sõit üle Petseri Kosõlkahe üteh velega, ku sõit mass üte ruubli ja kõtu sai piirakist täüs süvvä'.

Tõõnõ jago om vanavanõm-bidõ silmiga kaetu: sõda ja huunidõ palaminõ, küläelo, praas-nigu' ja tüü', sõbra' ja tutva'.

Om luulõtuisi parhillatsõst aost ja oludõst ja tuust, mis võisi' olla tõisildõ ja minkõ peräst luulõtaja süänd haltas.

Šooh raamatuh näütäs meile Rainer ka hindä õrna ja haavatavat puult ummist kõgõ kallibidõst mõtõldõh ni kõnõldõh.

A üts mis kindla, om tuu, õt Raineril jakkus kõgõ hüvvä sõnna, nalalist ütlemit ja lootust. Lugõgõ' eis' ja jagagõ' ka tõisiga ummi mõttit!

KAUKSI ÜLLE

Lehte tegevä':

Toimõtaja Kauksi Ülle, tel 5656 9079, e-post: kauksiyll@gmail.com
Toimõtaja (lisalett Vahtsõt Vallah) Sarapuu Indrek, tel 522 0661, e-post: indrek.sarapuu@setomaa.ee

Keeletoimõtaja Palmi Silvi
Seto keele tõlkja Sarvõ Öio
Külesäädmine Lööpri Priit

Välläandja: Setomaa Liit

Setomaa kolleegium: Kõlviku Helen, Kauksi Ülle, Laaneotsa Annela, Matvei Arvi, Sarvõ Öio, Leima Aarne, Kruusamäe Meelike, Jüriõ Vello, Järvelilli Rein, Leima Evelin, Mustimetsa Indrek.

Trükjä: Printall AS

Lehe ilumist tugõ Setomaa Kultuuriprogramm ja lisalette Vahtsõt Vallah Setomaa vald.

KAASTÜÜ' saata': kauksiyll@gmail.com
vai Setomaa aoleht, Obinita külä, 65301, Võro maakund.
SETOMAA VALLA UUDISÕ' saata': indrek.sarapuu@setomaa.ee
Tähtaig õga kuu 12. kuupäiv.

Lehe telminõ ja reklaam: tel 5627 3889, info@setoinstituut.ee

Värsksa sadam valmistub uueks hooajaks

Möödunud suve keskpäigas avatud Värsksa sadam on valmis pakkuma teenuseid mugavaks ja turvaliseks veesõiduks. Esimene hooaeg on seljataga, kohe-kohe on algamas uus. Vastavat sadam areneb pidevalt, näiteks on Tartu Terminal seal avanud võimaluse tankimiseks nii paatidele kui ka teistele sõiduvahenditele.

INDREK SARAPUU

„Sadama eesmärk on loodushoidliku tegutsemisega võimaldada mugavat paadikasutust tagades paadikasutajate rahulolu,“ leiab sadama kapten Mart Linnus.

Linnus rääkis, et tegelikult on suvekuudel Värsksa sadamast ja Väike-Rõsnast väljuval ja Põhjalaagris lõpp-peatusega Seto Līnele kuuluv laev Maar a ainuke ühistranspordivõimalus Värsksa alevikus.

„Ennekõike võivad laevasõidust sanatooriumi külastajad, sest nemad saavad nautida laevareisi ja pikemaajast peatusi ühe ja sama pileti hinnaga ning

Värsksa sadam on mattunud veebruarikuiselt lumevaipa, kuid ettevalmistused uueks hooajaks on käimas.

Foto: Indrek Sarapuu

tutvuda kohalike kultuuriväärtustega,“ leiab Linnus ja lisab, et tuntakse rohkem huvi laevasõidu enda vastu.

Linnus ütles, et enamasti kasutavad laevasõiduvõimalust turistid. Täpset sõidugraafikut ega piletihindasid ei tihka

hetkel veel järgmiseks suveks ennustada, kindlasti arvestatakse muutuvate majanduslike oludega.

Kütusetankur on autode poolt leidnud rakendust juba nüüd talvisel ajal, kuid suvel on see veel liiklejatele asenda-

matu, sest Peipsi-Lämmijärve piirkonnas rohkem veeäärseid tankimisvõimalusi pole.

Välja üürida 13 kaikohta

„Ei ole kaugel aeg, kui järv jälle jäävaba on ja aeg paadid veele

viia,“ ütles Linnus. „Setomaa lehelugejatel on võimalus esimestena teada saada, et möödunud aastal vastvalminud Värsksa sadamal on algavaks navigatsioonihooajaks välja üürida 13 kaikohta. Kui seda lugedes tekkis kellelgi soov

hoida oma veesõidukit Värsksa sadamas, siis on mõistlik kohe sellest teada anda,“ rõhutas Linnus. Aadress, kuhu oma soovist teada anda, on varksa-sadam@setoline.ee.

Linnus selgitas, et sadam sobib eelkõige neile, kes peavad lugu mugavusest: „Sadam on väike ja kompaktna, pakub paadisõiduks vajalikke teenuseid ja asub parklast mõnekümne meetri kaugusel.“

Pakutakse lisaks ka kohale võimalust ära anda prügi, pilsivett, hallvett, kasutada kaldavoolu, joogivett ja tankida kütust.

Kail asuvas Tartu Terminali tankuris on saadaval lisandivaba bensiin 98 ja diiselkütus.

Kes ei soovi alaliselt paati sadamas hoida, saavad paadi veeskamiseks kasutada slippi. Slipi kasutamine on tasuta. Auto saab vee peal olemise ajaks parkida sadama parklasse.

Kõik loodavad, et eelseisev navigatsioonihooaeg (ehk tavalisest suvi) tuleb ilus ja inimesed leiavad vaatamata maailmas valitsevale ebakindlusele tee Värskasse. Kuid eelkõige loodame, et kohalikud elanikud saavad meie loodust ja veekogu võimalusi nautida. Värsksa sadam ootab kõiki Setomaa elanikke vee peale ning Seto Line laevasõidule.

Veerand Eestit allkirjastas Euroopa kultuuripealinna Tartu 2024 koostöölepet

19 Lõuna-Eesti omavalitsust allkirjastasid jaanuarikuu viimasel nädalal koostöölepingu Euroopa kultuuripealinna ettevalmistamiseks ja elluviimiseks.

ANNE LAANEOTS

Nelja päeva jooksul sõitis Tartu 2024 esindus läbi 1000 kilomeetri ja külastas 19 Lõuna-Eesti omavalitsust. Tartu 2024 juht Priit Mikk, SA Tartu 2024 nõukogu esimees ja Tartu linnapea Urmas Klaas ja iga omavalitsuse juht allkirjastasid koostöölepingu. Selle alusel valmistatakse ette ja viiakse ellu Euroopa suursündmus – leping sõnastab kultuuripealinna regionaalse programmi loomise, turundamise ja rahastamise põhimõtted.

Tartu 2024 regionaalne koordinaator ja ringreisi korraldaja Annela Laaneots toonitab: „Meie omavalitsuste suur teotähe võimaldab luua silmapaistvat Euroopa kultuuripealinna, mis tõstab aukohale Lõuna-Eesti eripära. See tähendab programmi, mis on atraktiivne publikule, kannab meie väärtusi ja mida luues teeme kogu regiooniga kultuurist kantud võimsa edusammu.“

Ringreisi vältel allkirjastati koostöölepingud Tartu, Võru, Põlva ja Valga maakonnas ning Viljandi linnas. Selline ühislepingu formaat on Eestis ainulaadne ja on suurim valdkondadeüleline koostöö Lõuna-Eestis. Ringsõidu käigus toimus eri-

Lepingu allkirjastasid SA Tartu 2024 juht Priit Mikk, Tartu linnapea Urmas Klaas ja Setomaa vallavanem Raul Kudre Reegi maja tiigil.

Foto: Mana Kaasik

nevaid kontserte, etendusi ja kohalikku omapära esile toovaid tegevusi. Esimesel päeval toimus Viljandis loo „Uhti, uhti uhkesti“ uusversiooni maailma esiettekannet Tubli Brothers ft Lee Tauli esitluses. Valgas kiiguti üle piiri Valgast Valka, Rāpina sõideti lepingut allkirjastama saaniga Sillapää lossi trepile ja Tõrvas talisuplesid kaunid Lõuna-Eesti näkid.

Antsla vald ja Setomaa vald kutsusid Tartu 2024 tiimi liikmed ehedatesse talisuplesid juttudesse, Kastre vallas jõudis koostööleping allkirjastajateni kelgukoerarakendiga. Peipsi-äärre vallas õitsesid Alatskivi lossi ees lumes nartsissid, Otepääl kirjutati koostööleping alla kõrgustes ehk ajaloolises

Pühajärve Spa ja Puhkekeskuse Tornis.

Rõuge vallas tervitati Tartu 2024 tiimi lummeva lootsamängu ja Luunja vallas mürt-suvate trummidega. Tartu vald ja Kambja vald esitlesid oma vastvalminud kooli- ja lasteaiahooneid ja Elvas kirjutati koostööleping alla keskvaljakul lumest valmistatud välimööblil. Kanepi vallas allkirjastati lepe iidses koolihoones tsaariperekonna silme all ja Vastseliina linnuses Võru vallas aus-tasid lepingute hanesulgedega allkirjastamist raudrüütli. Võru linnas ja Nõo vallas elas kaasa sündmusele Lõuna-Eesti tulevik.

Allkirjastamise ankrumees oli Põlva vald, kus eelmise Eesti

Euroopa kultuuripealinna, Tallinn 2011 raames loodud Estonian Voices kontsert andis järje üle Eesti järgmisele kultuuripealinna Tartu 2024-le Tartus ja Lõuna-Eestis.

SA Tartu 2024 juht Priit Mikk rõhutab regionaalset koostööd: „Meie jaoks on väga oluline, et Tartu linnaga koos kandideerisid Euroopa kultuuripealinna tiitlile ja võitsid tiitli ka Lõuna-Eesti omavalitsused, sest niiviisi loob meelde jääva Euroopa kultuuripealinna programmi üheskoos lausa veerand Eestit. Tunnustan iga koostööpartnerit eraldi ja kõiki ühiselt koos, kes on panustanud koostöölepingu ettevalmistamisse.“

„Euroopa kultuuripealinn on Tartu ja Lõuna-Eesti suu-

rim valdkondadeüleline koostöö. Olen uhke, et oleme kokku leppinud tees, mis meid rahvusvahelise suursündmuse viib,“ kommenteerib Tartu linnapea ja SA Tartu 2024 nõukogu esimees Urmas Klaas. „Koostööleping annab meile tugeva aluse, et korraldada ühiselt Eesti 2024. aasta tippsündmus, mille edukast ja silmapaistvast teostumisest võidab nii meie regioon kui terve riik.“

„Tartu 2024 on andnud põhjuse omavalitsustele enda traditsioonilistele sündmustele otsa vaadata ja uusi mõtteid lisada,“ leidis Setomaa vallavanem Raul Kudre. „Lisaks on lootust, et koos läbi arutades ja ellu viies tekivad uued pikaaegsed tegevused, mis loovad tulevikus Setomaale uusi võimalusi. Setomaa võimalus on Tartu 2024 kultuuripealinna raames enda tõeliselt uhket ja traditsioonidest läbipõimunud kultuuri näidata kogu Euroopale.“

„Tunnustame ka Tartu linna võimet siduda ühte Lõuna-Eesti omavalitsust ja panna nad ühte sammu astuma!“ kiitis vallavanem meie piirkonna suurimat omavalitsust ja Tartu 2024 korraldustiimi.

SA Tartu 2024 ja omavalitsuste koostööleping kirjutati alla igas omavalitsuses kohapeal. Koostöölepingute sõlmimisega astub Euroopa kultuuripealinn Tartu 2024 ettevalmistustesse suure sammu edasi, sest algab Euroopa kultuuripealinna põhjalik planeerimine ja elluviimine Lõuna-Eestis. Lisaks suursündmuse õnnestumisele toetab koostööleping pikaajaliste positiivsete mõjude saavu-

tamist Lõuna-Eesti kultuuris ja majanduses.

2021. aasta suurim eesmärk on ette valmistada 2022. aasta algul toimuv regionaalne projektitaotlusvoor kultuuripealinna programmi väärt sündmuste leidmiseks – selleks toimuvad sel aastal omavalitsustes infopäevad ja koolitused. Samuti mestivad omavalitsused juba kultuuripealinna programmi arendusprotsessi kuuluvate projektidega, et leida ja kokku leppida ka nende raames ühiseid tegevusi. Jätkub kultuurikorraldajate võimestusprogrammi Kultuurikompass, mis võimaldab kohalikel kultuurikorraldajatel end kultuuripealinna aastaks olulistel teemadel ette valmistada ja täiendada.

Tartu 2024

- **Euroopa kultuuripealinna Tartu 2024** viib ellu Tartu linn koos kõigi tiitlite kandideerinud 19 Lõuna-Eesti omavalitsusega, kelleks on Antsla vald, Elva vald, Kambja vald, Kanepi vald, Kastre vald, Luunja vald, Nõo vald, Otepää vald, Peipsiääre vald, Põlva vald, Rõuge vald, Rāpina vald, Setomaa vald, Tartu vald, Tõrva vald, Valga vald, Viljandi linn, Võru linn ja Võru vald.
- Euroopa kultuuripealinna ettevalmistusi ja elluviimist koordineerib **sihtasutus Tartu 2024**. Sihtasutuse töö kultuuripealinna ametliku programmi, turunduse jm elluviimiseks lähtub Tartu 2024 kandidatuuriametust ja loovkontseptsioonist Ellujäämise Kunstid.

Vabariigi sünnipäeva eelõhtul oleme kaunis talve-
ilmas, aga keerulises pandeemilises olukorras. Me
küll harjume ja kohandame enda käitumist vasta-
valt reeglitele, aga see pole ikka see, millega oleme
harjunud igapäevaselt. Maailm on imeline koht
oma viguritega.

Selle aasta fantastiline talv on andnud võimaluse
suusatada ja uisutada Setomaal mitmetes kohta-
des. Vald on suusarajad hooldanud ja vabatahtlikult
on rajatud uisuväljakuid, suur tänu eestvedajatele.

Lumi on toonud ka tihedama teede hoolduse
vajaduse. Lükkajad on tublid ning teevad enda
tööd südamega ka öötundidel. Sooviksin inimes-
telt mõistmist ja endale teadvustamist, et talvel
on liiklemine lume tõttu raskendatud ning tuleb
ka endal lumekoristusse panustada.

Vallavalitsus teeb ettevalmistusi ehitustöödeks
ja kui ilmad muutuvad vähegi kevadisemaks, alus-
tame Meremäe kooli fassaadi, Mikitamäele spor-
diväljaku ja hooldekodu ehitusega. Käib Obinitsa
jäätmejaama projekteerimine ja välja on kuulu-
tatud Värska Gümnaasiumi projekteerimishange.
Lisaks on mitmed ettevalmistavad tegevused järg-
nevate objektide osas töös.

Setomaa vald ei ole ka pääsenud koroona levi-
kust ja valusalt löi see Meremäe hooldekodu, kus
kõik nakatusid ja enamus kliente viidi haiglasse.
Kurb on selle juures see, et kaks inimest enam hool-
dekodusse tagasi tulla ei saa, sest haigus viis nad
manalatele. Mikitamäe hooldekodus on kasutu-
sel ranged ettevaatusabinõud ja käib ka vaktsinee-
rimine. Peame suutma hooldekodud turvalisena
hoida.

Lõpetuseks kutsun üles enda kontakte vähen-
dama ja hoidma ennast ja lähedasi. Pidagem vää-
rikalt Eesti Vabariigi sünnipäeva ja elagem kaasa
meie Setomaa sportlastele suusaorienteerumise
MM ülekandeid vaadates!

RAUL KUDRE,
Setomaa
vallavanem

Setomaa valla 2021. aasta koondeelarve

PÕHITEGEVUSE TULUD	5 407 770 eurot
Maksutulud	2 402 416 eurot
Tulud kaupade ja teenuste müügist	814 125 eurot
Saadavad toetused	2 105 490 eurot
Muud tegevustulud	85 739 eurot
PÕHITEGEVUSE KULUD	-5 405 733 eurot
Antavad toetused	-328 027 eurot
Muud tegevuskulud	-5 077 706 eurot
PÕHITEGEVUSE TULEM	2037 eurot
INVESTEERIMISTEGEVUSE TULUD	961 855 eurot
Põhivara müük	10 000 eurot
Saadav sihtfinantseerimine põhivara soetuseks	951 855 eurot
Finantsitulud	0
INVESTEERIMISTEGEVUSE KULUD	-2 118 001 eurot
Põhivara soetus	-1 904 256 eurot
Antav sihtfinantseerimine põhivara soetuseks	-174 841 eurot
Osaluste soetus	0
Finantskulud	-38 904 eurot
EELARVE TULEM (ülejääk+, puudujääk -)	-1 154 109 eurot
FINANTSEERIMISTEGEVUS	396 854 eurot
Võlakohustuste võtmine	800 000 eurot
Võlakohustuste täitmine	-403 146 eurot
LIKVIIDSETE VARADE MUUTUS	-757 255 eurot
EELARVE KOGUMAHT	7 523 734 eurot

Põhjalikumalt on eelarvega võimalik tutvuda Riigi Teatajas, viite leiab valla kodulehelt.

Setomaa Vallavolikogu istung 28.01.2021

- Võeti vastu Setomaa valla 2021. aasta eelarve.
 - Muudeti vallavalitsuse koosseisu ja vabastati Merike Tein vallavalitsuse liikme kohustustest.
- Kinnitati Setomaa Vallavalitsuse struktuuri ja teenistuskohdade koosseis.
 - Kinnitati Setomaa Vallavalitsuse hallatavate asutuste koosseis.
- Toimus määruse eelnõu „Erateede avalikuks kasutamiseks määramise ja erateedel tasuta talihoolduse teostamise kord“ esimene lugemine.
- Kehtestati Setomaa kalmistute kasutamise eeskiri.
 - Kinnitati volikogu revisjonikomisjoni 2021. aasta tööplaan.

Setomaa valla kalmistute kasutamise eeskiri

Setomaa Vallavolikogu 28.01.2021 määrus nr 2 reguleerib Beresje, Laossina, Luhamaa, Miikse, Obinitsa, Podmotsa, Saatse ja Värska kalmistute haldamist, kasutusse andmist ning kasutamise tingimusi ja korda.

Kalmistutel korraldab töid ja osutab teenuseid OÜ Setomaa Haldus (edaspidi kalmistu haldaja).

Kalmistu territooriumil tuleb: hoida korda, puhtust ja haurahu; panna jäätmed selleks ettenähtud kohta; taotleda luba kaevetöödeks, puude raieks ja hauaplatsi suurendamiseks; taotleda kalmistu haldaja nõusolek puude ja pöösaste istutamiseks väljapoole hauaplatsi; mootorsõiduki või jalgrattaga sõitmiseks taotleda kalmistu haldaja nõusolek.

Kalmistu territooriumil on keelatud: kahjustada hooned, veevõtukohta, hauaplatse, hauakohti, hauapiirdeid, hauatähiseid ja -rajatise; murda lilli, puude ja pöösaste oksa; tuua kalmistu jäätmete mahapaneku kohtadesse ja konteineritesse olmejäätmeid; teha lõket; viibida rihmastamata koeraga; matta loomi; muu avalikku korda, heakorda ja haurahu rikkuv tegevus.

Hauaplatsi eraldamiseks tuleb kalmistu haldajale esitada taotlus, mille alusel sõlmitakse hauaplatsi kasutamise leping. Hauaplatsi võib taotleda kirstus või urnis matmiseks. Hauaplatsi omavoliliselt laiendamisel peab platsi kasutaja taastama selle endistesse piiridesse.

Hauaplatsi kasutusleping sõlmitakse 30 aastaks. Kasutuslepingus märgitakse järgmised andmed: hauaplatsi kasutaja andmed, hauaplatsi suurus (mitme hauakohaga); lepingu kehtivuse tähtaeg; täiendava kontaktisiku andmed; muu asjakohane info. **Senisel hauaplatsi kasutajal, kes on hauaplatsi kasutanud, kuid kellel puudub hauaplatsi kasutusleping, tuleb sõlmida kasutusleping viie aasta jooksul.**

Hauaplatsi suurus kirstus matmise korral: ühe hauakohaga hauaplats 1,5 x 2,5 m; kahe hauakohaga hauaplats 2,5 x 2,5 m; kolme hauakohaga hauaplats 3,75 x 2,5 m; nelja hauakohaga hauaplats 5 x 2,5 m. Urnis matmise korral üldjuhul 1 x 1 m.

Matmine toimub surmatõendi alusel. Matmine tuleb registreerida kalmistu haldaja juures vähemalt üks ööpäev enne matuse toimumist. Registreeringus näidatakse ära: surnu ees- ja perekonnanimi, isikukood või sünniaeg, viimane elukoht, surmaaeg, vabal tahtel antud andmed maetu usutunnistuse kohta, surmatõendi või surmateatise number ja väljastaja, matmise kuupäev; hauaplatsi kasutaja ees- ja perekonnanimi, isikukood või sünniaeg ning sideandmed (telefoninumber, e-posti aadress); hauaplatsi andmed; matuse liik (kirstumatus, urnimatus), kirstu või urni materjal ning hauaplatsil asuvate hauatähiste ja piirete lühikirjeldus.

Matmine toimub valgel ajal. Riiklikel pühadel matusetalitusi ei korraldata. Nimetatud nõuetest võib erandkorras kalmistu haldaja kirjalikul loal kõrvale kalduda juhul, kui matuse kor-

raldajad soovivad matta lahkunut vastavalt oma religioossetele tavadele, mis ei kattu kohalike matmistavade.

Haua kaevamise ja matmise korraldab matja. Muldasängitamine ja hauakäapa kujundamine toimub üldjuhul matja osavõtul.

Matmist takistavate hauatähiste ja haurajatiste ajutise kõrvaletõstmise ja taaspaigaldamise kulud kannab matja või hauaplatsi kasutaja.

Kirstuga matmisel peab haua sügavus olema 1,5–2 meetrit maapinnast. Urniga matmisel peab matmise sügavus olema vähemalt 1 meetrit.

Haua kaevamise ja matmise käigus hauaplatsi kõrval olevatele hauaplatsidele tekitatud kahjustused kõrvaldab matja hiljemalt kolme päeva jooksul pärast matuse toimumist. Hauaplatside korrastamata jätmisel kõrvaldab haldaja tekitatud kahjustused matja kulul.

Hauaplatsi kujundamisel tuleb järgida kalmistul väljakujunenud kujunduse põhimõtteid. Hauaplats või hauakoht peab olema tähistatud surnu andmetega (ees- ja perekonnanimi, sünni- ja surmaaeg) risti, hauaplaadi, -kivi, -samba või muu tähisega. Hauatähised, mille üks külg on suurem kui 1 meetrit, tuleb eelnevalt kirjalikult kooskõlastada kalmistu haldajaga. Haurajatised peavad olema paigaldatud nii, et naabruses uue haua kaevamisel ei tekiks varisemisohu.

Hauatähised, rajatised ja haljastus peavad asuma hauaplatsi piires ega tohi häirida kõrvalasuvate hauaplatside, teede ja kalmistut ümbritseva aia kasutamist ja korrastamist.

Valatud hauaplatside äärised tuleb eelnevalt kooskõlas-

tada kalmistu haldajaga ning paigaldada nii, et külgnevatele platsidele oleks tagatud juurdepääs platside vahele jäetava käiguraja kaudu. Kalmistu haldaja võib määrata kalmistul piirkonnad, kuhu on keelatud hauaplatsi ääriste rajamine.

Hauaplatsi kujundamiseks võib kasutada: puid ja pöösaid kõrgusega kuni 1,7 m; hekki kõrgusega kuni 0,5 m; piirdeaedu kõrgusega kuni 0,5 m; looduslikku materjali; teisaldatavaid plaate, mis on ümbreusega ühel tasandil; äärekive.

Hauaplatsi hooldamise eest vastutab hauaplatsi kasutaja. Hauaplats peab vastama järgmistele nõuetele: hauaplatstile istutatud taimed on terved ja elujõulised; hauaplatstill on eemaldatud kuivanud ja murdunud taimed; hauaplatsi piiravald hekke pügatakse regulaarselt; hauatähised ja piirded on terved ja neil olev tekst loetav; hauaplatstill ja selle vahetust ümbreusest on ära riisitud lehed ja muu prahit; hauaplatsi ääre- ja katteplaadid on terved. Hauaplatsi hooldamisel tekinud jäätmed tuleb liigiti sorteerida ning panna selleks ettenähtud jäätmemahutisse.

Hauaplatsil asuvate puude ja suuremõõtmeliste pöösaste raie tuleb eelnevalt kooskõlastada kalmistu haldajaga.

Kultuurimälestiste riiklikusse registrisse on kinnismälestistena kantud Laossina kalmistu, Luhamaa kalmistu, Miikse kalmistu, Obinitsa kalmistu, Podmotsa kalmistu ja Värska kalmistu. Pärandkultuuriohjektid on Beresje kalmistu ja Saatse kalmistu.

Ülevaate koostas **MARGE LIIVA,** vallavalitsuse keskkonnaspetsialist

Piirkond	Teostaja	Kontaktisik	Telefon	E-post
Värska alevik	OÜ Setomaa Haldus	Toivo Kruusamäe	529 5341	haldus@setomaa.ee
Velna ja Väike-Rõsna	FIE Kuuse Aare talu	Aare Kuus	520 5506	aare1954@hotmail.com
Treski ja Tonja	Müüri Talu OÜ	Kristo Luik	5622 5753	myyri.talu@gmail.com
Saatse ja Korela	Müüri Talu OÜ	Kristo Luik	5622 5753	myyri.talu@gmail.com
Nedsaja ja Kolodavitsa	Hurmi talu Einar Tobreluts FIE	Einar Tobreluts	5341 4002	einartobreluts@gmail.com
Mikitamäe ja Rõsna	FIE Toomas Toobre	Toomas Toobre	5190 6684	toomastoobre@gmail.com
Võõpsu ja Lüübnitsa	Lagepalo OÜ	Veiko Jäämets	513 0915	mt282@hotmail.com
Niitsiku ja Karisilla	Niitmisteenus OÜ	Kalmer Kütisaar	514 1270	niitmisteenus@gmail.com
Härma ja Hilana	Alametsa Agro OÜ	Priit Kunnus	5396 4102	priit.kunnus@gmail.com
Rokina ja Obinitsa	Kuustiku OÜ	Oliver Land	506 6049	oliver.land@mail.ee
Piusa ja Veretina	Fortis Ager OÜ	Daniel Hakk	5349 7035	daniel.hakk@gmail.com
Meremäe ja Uusvada	Tiri-Jakobi talu FIE	Karin Sepp	508 6893	maamehegolf@gmail.com
Olehkova ja Kuigõ	Priit Rebane FIE	Priit Rebane	5349 0598	priitreps@hotmail.com
Miikse ja Kalatsova	Põlgaste talu OÜ	Janek Eerik	527 4044	polgastetalu@hotmail.com
Tsirgu	Põlgaste talu OÜ	Janek Eerik	527 4044	polgastetalu@hotmail.com
Luhamaa	OÜ M.A.O	Keit Kukk	525 6044	keit.kukk@gmail.com

Lumetõrje teostajad Setomaa valla kohalikel teedel 2020–2021

Kasuperedel võimalus kaasata peretoetaja ja saada muud tuge

Lapse tulek perre toob vanematele suure elumuutuse, pakub palju rõõmu ja väljakutseid. Kasuvanemaks olemine erineb tavalise lapsevanema rollist mitmeti. Kui loomulikult teel lapsevanemateks saajatel on üheksa kuud aega olukorraga kohaneda, siis kasuperre võib laps või lapsed vahel saabuda lausa üleöö, jättes vanematele kohanemiseks napilt aega.

Kasuperre tulevatel lastel võib olla mitmetahuline kogemustepagas, paljudel on keerule usaldada täiskasvanuid, nad peavad vahetama lasteaeda/kooli, leidma uued sõbrad ja harjuma uue pere reeglitega. Sageli on asendushooldust vajavad lapsed kogenud emotsionaalset, vaimset ja füüsilist väärkohtlemist. Kui me neid lapsi ei aita, saadab neid traumakogemus kogu elu.

Kes kasuperesid abistab?

Kasuperedele pakutakse üleriigiliselt tugiteenuseid juba alates 2016. aastast. 2021. aastal on Lõuna piirkonnas – Tartu-, Jõgeva-, Põlva-, Võru-, Viljandi- ja Valgamaal kasuperedele tugiteenuste osutaja MTÜ Oma Pere koostöös SOS Lasteküla Eesti Ühingu. MTÜ Oma Pere on Lõuna piirkonnas pausidega tegutsenud alates aastast 2016, seega paljudele tuttav.

2021. aastal pakutakse teenuseid hanke „Tugiteenused perepõhise asendushoolduse pakujatele“ raames. Teenuste rahastaja on Euroopa Sotsiaalfond ja koordineerija Sotsiaalkindlustusamet. Peredele on kõik teenused tasuta.

Millega MTÜ Oma Pere tegeleb?

MTÜ Oma Pere loodi 2008. aastal lapsendajaperede huvide kaitseks. Täna on ühing kasvanud üleriigiliseks ning laiendanud tegevust kõigile kasuperedele: lapsendajatele, eestkostjatele ning hooldusvanematele.

Lisaks nõustab MTÜ Oma Pere peresid, kes alles kaaluvad kasuperesid saamist või on vajalikud eeltingimused täitnud ja ootavad perre last.

Veel pakutakse nõustamist ja tuge viljatusravi protsessis olevatele või viljatusravi lõpetanud paaridele ning lapsen-

datud täiskasvanutele, kes on oma juurte otsingul või alustavad otsinguid.

Millist tuge Võrumaa kasuperedele 2021. aastal pakutakse?

Sarnaselt varasemaga jätkuvad 2021. aastal peredele psühholoogilise nõustamise ja mentorteenuse, samuti tugigrupid ja lühikoolitused. Jätkub ka telefoni ja e-kirja teel nõustamine, seda nii eesti kui vene keeles.

Täiesti uue teenusena on kasuperedel 2021. aastal võimalik kaasata peretoetaja. Tema ülesandeks on luua perega usalduslik suhe, olla pere jaoks kiiresti kättesaadav ja olemas ka väljaspool tavapärast tööaega, aidata perel kohaneda ootamatu lapsevanemaks saamisega, pakkuda võimalust arutada kasuvanemaks olemise käigus ette tulevatel teemadel ja küsimustel üle, jagada rõõme, muresid ja kogemust ning toetada kasuvanemaid lapse kasvatamisega seotud raskuste ületamisel.

Mille poolest peretoetaja erineb lastekaitsetöötajast?

Peretoetaja kõige olulisem erinevus tavapärasest sotsiaalnõustamisest on see, et tema kaasamiseks ei pea kasupere ootama raskuste tekkimiseni, vaid peretoetaja võib kaasata kohe lapse perre saabudes, et uue olukorraga kohaneda, ja ta jääb perega seotuks pikaks ajaks.

Samuti võib peretoetaja kaasata hilisemas faasis, sh näiteks noorte hooldusperest lahkumise ettevalmistamiseks. Peretoetaja on erapooletu ning tagab konfidentsiaalsuse. Kohtumiste sageduse ja vormi ning suhtluskanalite valiku üle otsustavad pere ja peretoetaja koos eelkõige pere vajadustest ja võimalustest lähtudes.

Lõuna piirkonna teenuste vedajad Tiina Kivirüüt, Kadi Annuk ja Aive Adamka.

Foto: erakogu

Kes on MTÜ Oma Pere nõustajad?

Lõuna piirkonna peredele psühholoogilise nõustamise pakumiseks on MTÜ-l Oma Pere koostöö Tartu Lastekeskuse kogenud psühholoogide Lemme Haldre, Eha Berezjuki ja Malle Roomeldiga. Lühiajal on kavas leida psühholoogilise nõustamise koostööpartner ka Võrumaal, et teenused oleksid peredele võimalikult kodulähedased ja kergesti kättesaadavad. Peretoetajatena tegutsesid Lõuna piirkonnas Tiina Kivirüüt, Aive Adamka ja Kadi Annuk.

Neil kõigil on otsene pikaajaline kokkupuude kasuperes olemisega kas kasuvanema või selle valdkonna ametnikuna. Usaldusväärset peretoetajana näitab see, et Tiina Kivirüüt on hariduselt ja töökogemuselt pedagoog ja lastekaitsetöötaja, Aive Adamka eripedagoog ja logopeed ning Kadi Annuk sotsiaalpedagoog ja sotsiaaltöötaja. Mentorina tegutses Lõuna piirkonnas pikaajalise kasuperes olemise kogemusega Ly Sova.

Kuidas tugiteenuseid taotleda?

Tugiteenuste taotlemiseks on mitu võimalust. Esiteks võib pöörduda Sotsiaalkindlustusameti asendushoolduse koordinaatori Elen Kinnepi poole (tel 5393 6428; e-post: Elen.Kinnepi@sotsiaalkindlustusamet.ee).

Teiseks võib esitada soovi Rõuge Vallavalitsuse lastekaitse spetsialistile, kes suunab taotluse edasi. Kolmas võimalus on võtta otse ühendust MTÜ Oma Pere projektijuhi Liis Saarnaga (tel 5689 0150, e-post: teel.info@omapere.ee) või Lõuna piirkonna tugiteenuste koordinaatori Kadi Annukiga (tel 5650 2706, e-post: kadi@omapere.ee).

Tugigruppide ja lühikoolituste info on kättesaadav MTÜ Oma Pere kodulehel <https://www.omapere.ee/> rubriigis „Nõustamised/koolituskalender“. Sealt leiab huviline lisaks kuupäevadele ka kõigi koolituste ja grupitegevuste lühikokkuvõtte ning läbiviijate ja teenusepakujate tutvustused.

MTÜ Oma Pere

Toetusskeem „Noored Setomaale“ on avatud

Toetusskeem „Noored Setomaale“ on avatud 8. veebruarist kuni 12. märtsini 2021.

Toetusskeemi eesmärk on tagada peredele paremad elutingimused ning seeläbi toetada noorte Setomaale jäämist ja tulemist, pidurdada noorte lahkumist Setomaalt, kindlustada piiriäärsete valdade püsisust ning aidata kaasa Setomaa elanike arvu suurenemisele.

Taotlused tuleb esitada e-postiga aadressil vald@setomaa.ee hiljemalt 12. märtsiks 2021 (kaasa arvatud). Käsi-postiga saab esitada taotlused Setomaa Vallavalitsuse kantseleisse või valla teeninduspunktidest hiljemalt 12. märtsil 2021 kell 16.30.

Programmist toetuse taotlemise aluseks on Riigihalduse ministri 19.05.2020 määrus nr 20 „Noored Setomaale programm“, mille kohaselt saavad toetust taotleda 21–40 aasta vanused isikud, kelle elukoht rahvastikuregistri andmetel taotluse esitamise tähtpäeva seisuga on Setomaa vald.

Toetatakse toetusskeemi nõuetele vastavate eluruumide ehitamisega kaasnevaid abikõlblikke kulusid, et tagada eluruumides paremad elutingimused, sh eluruumi üldhügieenitööd, elektritööd, hoonesiseste tehnosüsteemidega seotud tööd, küttesüsteemide ja küttekolletega seotud tööd

Kohustuslikud lisadokumendid

- Projekti eelarve.
- Omafinantseeringut tõendav garantiikiri.
- Taotleja CV.
- Motivatsioonikiri.
- Vähemalt kaks võrreldavat hinnapakkumust. Juhul, kui vastavate tööde teostajale on seadud erinõudeid, peavad hinnapakkumised olema esitatud vastavat õigust omava ettevõtja poolt. Kui võrreldavaid hinnapakkumisi pole võimalik esitada, tuleb esitada vastavad põhjendused ning hinnakalkulatsioonid.
- Ehitusluba või ehitusteatis (juhul kui teostatavad tööd seda eeldavad; võib esitada ka pärast kohaliku omavalitsuse otsuse tegemist).
- Ehitusprojekt (sõltuvalt sellest, kas tööde teostamiseks on vaja ehitusluba või ehitusteatis).

(korterite puhul ainult korterisisesed tööd).

Eramute puhul toetatakse ka hooneväliste tehnovõrkudega seotud töid.

Maksimaalseks toetuse määraks ühe taotluse kohta on 6670 eurot.

Täiendav info:

- Setomaa vallavalitsuse arendusspetsialist **Ulvi Oper**, tel 5786 9861, e-post: ulvi.oper@setomaa.ee.

Värska õpilased osalevad Erasmus+ projektis

18.–20. jaanuaril osales 15 Värska Gümnaasiumi 8.–10. klasside õpilast veebipõhiselt Erasmus+ rahvusvahelises projektis „Digital Cultural Heritage through 21st Century Skills“.

Koostööprojekti osalesid järgmised koolid: Liceo scientifico statale Giuseppe Peano Itaaliast, Naujosios Akmenes Ramuciu Gimnazija Leedust, IES. Berenguela de Castilla Hispaaniast, Mehmet Sertas Anadolu Lisesi Türgist, Agrupamento de Escolas de Guia Portugalist ning Värska Gümnaasium Eestist.

Koroonakriisi tõttu ei ole riikidevahelist õpilasgruppide vahetust hetkel võimalik korraldada ning seepärast toimuvad meil partnerriikidesse virtuaalsed õppekäigud. Projekti eesmärgiks on tõsta teadlikkust erinevate Euroopa riikide kultuuripärandi rikkuse olulisusest. Digitaalne kultuuripärand ühendatakse 21. sajandi suhtlemise, koostöö, loovuse, kriitilise mõtlemise oskustega.

Alates novembrist 2020 on toimunud juba hulgaliselt ühiseid veebikohtumisi Zoom keskkonnas. Läbi veebikohtumiste toimus meil ka projekti logo disainimine, kus iga riik pidi disainima projekti logo ning hiljem hääletamise teel valiti parim. Logovõistluse voi-

tis Türgi. Värska Gümnaasiumi disainitud logo saavutas tubli neljanda koha.

18.–20. jaanuarini toimus meil virtuaalne retk Portugalist. Teemaks olid traditsioonilised mängud ja mänguasjad. Meie ülesandeks oli tutvustada teiste riikide õpilastele Eesti vana aja traditsioonilisi mängu ja mänguasju. Portugalis töötas õpetati osalejatele end portugali keeles tutvustama.

Erasmus+ projektis osaledes olime saanud teadmisi teiste riikide, kultuuri ja kommete kohta. Oleme leidnud palju uusi tutvusi ning on tekinud erinevaid grupe, kus nüüd igapäevaselt inglise keeles suhtleme. Arenenud on nii noorte kui ka juhendajate digipädevused.

10. klassi õpilane Andrus avaldas arvamust, et teda pani selle projektiga liituma huvi tegutseda koos välismaa kooli õpilastega. „Saadud kogemus on lahe.“ Laura 9. klassist tõdeb, et on erakordne võimalus saada tuttavaks Euroopa riikide noortega, nende kultuuri ja kommetega. Ta on väga rahul, et Erasmus+ projektis osaleb.

Märtsis toimub Eesti riigi tutvustamine. Projekti tegevused toimuvad kahe õppeaasta vältel ja lõpevad augustis 2022. aastal.

Värska Gümnaasium

Tartu linnamuuseum kogub Vanda Juhansooga seotud mälestusi ja esemeid

Juunikuus avab Tartu linnamuuseum Vanda Juhansoo isikule ja loomingule pühendatud näituse. Sellega seoses kutsub muuseum jagama Vanda Juhansooga seotud mälestusi, fotosid ja esemeid.

Vanda Juhansoo (1889–1966) oli tuntud tekstiilikunstnik ja käsitöömeister, rändur, polüloott, särav kunstiope-taja, kodukujundaja, naiskäsitöö aktiivne edendaja ja imeline aiakujundaja.

Ta oli Ateneumi kunstitööstuskooli vilistlane ja seega üks esimesi Eesti kõrgharitud naiskunstnikke. 1914. aastast

1950. aastate lõpuni pühendus Vanda Juhansoo kunstiopetaja elukutsele.

Paljud mäletavad Vanda Juhansood aga hoopis Valgemetsa „nõiana“. 1930. aastatel oli Valgemetsa kujunenud Tartu linnarahva ja haritlaskonna populaarseks suvituskohaks. Vanda suvila vabastiililine arhitektuur rikkus traditsioonilise maitse ja ratsionaalsete ehitusvõtete piire, kuid sobitus imehästi loodusliku aia ja ekstravagantse perenaisega. Nii ärataski Vanda Juhansoo aed külastajates suurt imetlust ja tähelepanu – 1960. aas-

tatel võttis Vanda oma imelises aias mitmel suvel vastu üle 200 ekskursiooni.

Vanda Juhansoo loodud kunst on selline, mis on pahatihti kadunud igasuguseid jälgi jätmata. Aed on muutunud, maja saanud uued peremehed ning suurem osa tekstiilidest on hävinud.

Tartu linnamuuseum kutsub kõiki, kes on Vanda Juhansoo aeda külastanud, oma mälestusi jagama. Ootame ka kõiki muid ülestähendusi värvikast kunstnikust ja õpetajast, samuti Valgemetsa „nõiamajaga“ seotud mälestusi. Kõik, kellel on Vanda

Juhansoo või tema aiaga seotud fotosid ja esemeid, võiksid samuti teada anda, et saaksime neid võimalusel näitusel eksponeerida ning tuleviku jaoks jäädvastada.

Näituse kuraatorid on Rebeka Põldsam ja Andreas Kalkun.

Tartu linnamuuseum

Kontakt

- Nele Dresen, ekspositsiooni-osakonna juhataja, tel 746 1902, e-post: info@muuseum.tartu.ee
- Postiaadress: Narva mnt 23, Tartu linn

Miks on COVID-19 vaktsiini kiiresti vaja?

COVID-19 pandeemia mõjub laastavalt tervishoiule, sotsiaalsfäärile ja majandusele. COVID-19 haigus võib põhjustada tõsist haigestumist ning surma. Ei ole teada, millised on viiruse pikaajalised mõjud erinevas vanuses inimestele ja ka muidu tervetele inimestele.

Vaktsineerimine on üks tõhusamaid võimalusi ennetada nakkushaigustesse haigestumist. Haigestumise vältimiseks on vaja ohutuid ja efektiivseid vaktsiine. See tähendab, et organism tunneb haigustekitaja kohe ära ning hakkab ennast selle vastu kaitsma. Iseäranis oluline on tervishoiutöötajate ja hoolekandeasutuste töötajate kaitsmine, sest nendel on COVID-19 haigusega kokkupuuterisk kõrgeim. Samuti on oluline vanemate inimeste ja

Foto: Pixabay

teatud diagnoosidega inimeste kaitsmine, sest neil võivad haigestumisega kaasneda kõige raskemad tagajärjed.

COVID-19 vaktsiinid tekitavad organismis immuunvastuse, et ära hoida uue koroonaviiruse SARS-CoV-2 põhjustatud haigust. Vaktsineerimine

COVID-19 haiguse vastu mängib suure tõenäosusega olulist rolli koroonaviiruse põhjustatud pandeemia kontrolli alla saamises ning tavapärase elu juurde tagasi pöördumises.

Praegu kasutusel olevate vaktsiinide puhul viiakse organismi juba valmis antigeen,

mille meie organism ära tunneb ja selle vastu immuunvastuse algatab. See lõpeb haigustekitaja vastaste spetsiifiliste antikehade ning immuunrakkude tekkega, mis nakkusega kokkupuute korral organismi kaitsevad.

Kõikidel ravimitel, sh vakt-

siinidel, esineb kõrvaltoimeid ning ravimite kasutamisel tuleb kaaluda kasu ja riski.

Millised võivad olla kõrvaltoimed? Ravimi kõrvaltoime on igasugune kahjulik ja soovimatu toime ravimile, mis tekib haiguse diagnoosimise, ennetamise või ravi käigus, samuti ravimi üleannustamisel ja kuritarvitamisel ja mille puhul ei saa välistada põhjuslikku seost ravimi ja tekkinud reaktsiooni vahel.

Sagedasemad kõrvaltoimed on süstekoha turse ja punetus, palavik, tõsiseid kõrvaltoimeid esineb harva. Kõik konkreetse vaktsiiniga seotud võimalikud kõrvaltoimed on kirjas ravimi infolehel.

Kust ma teada saan, millises vaktsineerimisjärjekorras ma olen? Vaktsineeritav saab oma perearstilt ja eesti.ee kaudu teavituse, et kuulub vaktsineerimise sihtrühma ja tal on võimalus end vaktsineerida lasta.

Vaktsiinide müügiloo saamise ja tarnete toimumise järel annab riik ka muude kanalite kaudu kindlasti välja üldise info, kes saavad vaktsineerima tulla.

Täpsemat infot vaktsineerimise kohta saab vaadata Terviseameti lehelt www.vaktsineeri.ee või küsida oma perearstilt. COVID-19 vaktsiinide omaduste kokkuvõtte on leitavad Ravimiameti kodulehelt.

Hetkel on arenduses mitu erinevat vaktsiini. Müügiloo saamisel avalikustatakse ka kõik vaktsiini koostisosad, need on kirjas vaktsiini infolehes. Pfizeri ja BioNTechi pakendi infoleht on leitav nii ravimiregistrist kui Ravimiameti kodulehelt.

Terviseameti info põhjal koostas

INDREK SARAPUU

Rohkem teavet
www.kriis.ee kodulehel

Juhised, kuidas igapäevaselt toetada enda vaimset tervist

KRISTA TOMSON,

Viljandi Haigla psühhiaatriasakonna tegevusjuhendaja, vaimse tervise nõustamise projektijuht

MAGDA KÕLJALG,

psühhiaatria arst-resident, vaimse tervise nõustamise ekspert

Praeguses kiiresti muutuv ühiskonnas on pinged ja stress tavalised nähtused. Veel enam võimendab seda kõike praegune pandeemia, mille ajal on tekkinud ebakindlus isegi järgmise päeva suhtes, ning samamoodi tekitavad lisastressi piirangud, millega võivad kaasneda enesisolatsioonis olek, laste koduõpe või muud harjumatud situatsioonid. Kõik see kõrgendab meie ärevuse taset. Seetõttu oleks hea, kui tagatasku oleksid väikesed nipid, mida endale aeg-ajalt meelde tuletada, kui olukord keerulisemaks läheb.

Peab meeles pidama, et hea vaimse tervise valemiks on regulaarsus. Alustada tuleks unerežiimist. Ehk nii tööpäeval kui ka nädalavahetustel enam-vähem samal kellaajal magama minna ja ärgata. Vabal päeval tund aega hiljem ärkamine ei ole probleemiks, aga lõunani magada siiski ei tasu, kui nädala sees on äratus kell 6 hommikul.

Hea enesetunne on tugevalt seotud ka toitumise ning liikumisega. Söögikorrad võiksid olla regulaarsed ja toitumine mitmekülgne. Päevasel ajal võiks tegeleda füüsilise aktiivsusega, kasvõi teha väike jalutuskäik värskes õhus.

Soovituslik on igapäevaselt kellegagi suhelda. Murede korral võib alustada kellegi lähedase poole pöördumisega, sest nagu öeldakse – jagatud mure on pool muret. Kuid on ka hetki, kui peab lisaks mainitud soovistustele kaasama ka välise abi.

Mitmete vaimse tervise murede (nt ärevus ja depressioon) kohta on olemas erinevaid videoid, heliklippe ning kirjalikke juhiseid, mis juhendavad, kuidas olla hetkes ja oma hirmudega hakkama saada. Neid leiab näiteks Peaasi.ee kodulehelt. Kuid tihtilugu on just rääkimine see, mis enim aitab, ning on hetki, kus oleks vaja rääkida kellegagi, kes võtaks sind kui puhast lehte.

Selle jaoks on loodud Eesti Psühhiaatrie Seltsi Noorpsühhiaatrie sektsiooni ja MTÜ Peaasjad koostööprojekt, mille kaudu saavad soovijad tasuta vaimse tervise alast veebinõustamist.

Internetis on võimalik broneerida endale aeg lehel <https://registratuur.peaasi.ee/> kriisi. Projektiga seotud nõustajad kuulavad su ära ja annavad nõu. Vahepeal ainult sellest piisabki.

Kui on vaja rohkem nõustamist, siis projekti raames saavad kõik vähemalt 27 aasta vanused inimesed viis tasuta veebinõustamist.

Noorematele soovitamise MTÜ Peaasjad noortenõustamist. Nõustajaga rääkimine ei ole ebatavaline ega näita, et oled nõrk. Pigem vastupidi – on loogiline, et mure korral pöördud kellegi poole, kes teemat rohkem valdab, ja kuulad tema nõuandeid.

Need lihtsad juhised on arvatavasti igale inimesele teada, kuid raskematel perioodidel kiputakse neid unustama. Seega on nende meeldetuletamine alati kasulik. Kui näed sõpra-tuttavat, kellel on raske hetk, siis kuula teda ning maini, et enesetunnet saab parandada une, toidu, liikumise ning suhtlemisega ja kui on vaja natuke rohkem tuge, siis nõustajaga arutamine on samuti väga kasulik.

Valmis Kagu-Eesti tööstusalaude uuring

Valmis Kagu-Eesti tööstusalaude uuring, mille teostas Cumulus Consulting OÜ, töö tellis Rahandusministeerium.

19. jaanuaril tutvustati tööstusalaude uuringu tulemusi Kagu-Eesti maakondade, kohalike omavalitsuste ning ministeeriumide esindajatele.

Töö eesmärgiks oli kaardistada ja liigitada tööstusalaude ettevõtteid Kagu-Eestis lähtuvalt alade potentsiaalidest ja taristu arenduse määra, mis on olemas, sõltumata omandist ja arendajast. Töö käigus selgitati välja, millised on Kagu-Eesti kõrgema potentsiaaliga alad, kuhu on mõistlik esimese järjekorras tööstusala arendusi planeerida. Analüüsi osana esitati ettepanekud tööstusalaude ühise haldamise ja turundamise organisatsioonimudelile ning anti vastused küsimusele, kuidas lahendada maaomand eelistatud mudelile vastavaks.

Kirjeldati investori teekonda kuni konkreetse investeeringu teostuseni.

Uuring kajastab regionaalarengu ootuseid, soovitusi ja ettepanekuid tööstusalaude rahastusmeetmete väljatöötamiseks. Antud uuring on sisendiks ka maakonna arengustrateegiate ja KOV arengukavade muutmiseks.

Töö üheks oluliseks osaks oli parimate praktikate tutvustamine. Heaks näiteks on Võrukivi tööstusala arendus, kus Võru linn koos eraettevõtjaga on välja arendanud vajaliku taristu. Hetkel on tööstusala krundid jõudnud kasutusse. Samuti on edulooks Kobela tööstusala arendus, kus Antsla vald on võõrandanud riigi omandis oleva maa ja tänaseks on tööstusala tulnud mitu uut asukat (nt OÜ Baltic Steelarc).

Valminud analüüs annab ülejäänud Eestile ja ministeeriumide esindajatele uut teavet ning kindlust tööstusalaude arendamisega edasi liikuda.

Tegemist on Kagu-Eesti ülese koostööprojektiga, kus kolme maakonna arendusorganisat-

sioonid, kohalikud omavalitsused ja Rahandusministeerium teevad koostööd ettevõtluskeskkonna arendamiseks. Üheskoos on kokku lepitud 6 eelisarendatavat tööstusala (igas maakonnas kaks ala) ja loodud võimalused süsteemseks lähenemiseks ning võrgustiku koostööks. Tööstusalaude projekti tegevusi on kokkulepelt teiste Kagu-Eesti maakondadega vedanud SA Võrumaa Arenduskeskus.

Tööstusalaude analüüsi järel dustes tõdetakse, et omavalitsused pole enamasti valmis tööstusala kui toodet ainult oma ressursidega ise välja arendama. Seetõttu on uuringu tulemustele tuginedes välja pakutud rida võimalikke toetusmeetmeid. Ettepanek on anda tööstusalaude arendamiseks sobivad riigimandis olevad maad kiirendatud korras üle kohalikele omavalitsustele, toetada terviklikku taristu väljaarendamist prioriteetsel kuudel tööstusala, toetada taristu tänapäevastamist ja väljaarendamist ning meetmeid, mis suurendavad ligipääsu kapitalile, samuti otsetoetused konkreetse ettevõtte kitsaskoha lahendamiseks. Tõetada välja toetusmeede turundustegevuste läbiviimiseks.

Tuginedes tööstusalaude analüüsi järeldustele, koostatakse osapoolte koostöös detailne tegevuskava tööstusalaude edasiarendamiseks Kagu-Eestis.

Võrumaa Arenduskeskus

Pane tähele!

- **Töö on kättesaadav:** https://vorumaa.ee/wp-content/uploads/2021/01/Raport_Kagu-Eesti-toostusalaude-uuring.pdf.
- **Lisainfo:** Aivar Nigol, SA Võrumaa Arenduskeskus, arendusnõunik, tel 5340 2563.

Hilana Taarka maapäälne ja päältuinumist elo

KAUKSI ÜLLE

Ma elli viil Võromaal Rõugõ kihlkunnah Saarlasõ külä Palu taloh, ku sai tiidä’ Taarkast. Meil kotoh ummöldi ja tuu jaost, öt lõikit, mi keeli nitte vällä joonista’ lõikõlehe päält, tarviti aolehti. Ku naksi nüüpnõkluga tsuskõh lõigõt märkmä, jäi silm pidämä luu man, koh kirjeldedi Hilanamäed, kanno ja kikka lainamist, Taarka elosaatust. Midägi sääi man kõütse, nii õll loi ka järgnevit osasit. Tuu õll seto poeedi Vananurmõ Ilmari kirotõt lugu uma imäpuulsõst vanatädist Hilana Taarkast.

Edesi mäledä, öt 1989. aasta paiku noorõ luulõtajana Setomaalõ koštma tullõh (Kaleph Jõulu kutsõl olli jo innemb ka käunu Meremäe koolih esinemä), kuuli Hörna Aarelt, öt Obinitsa kandih olnu sääne leelotaja, kiä kõnõlgi õnnõ leelotõh. Käve ütsindä müüdä tiid ni leelõ kõgõst, midä näkk. Tuu õll üte noorõ luulõtaja jaost, kiä õll jo „Hanõ ja luigo“ ballaadikogoh ainõst ammutanu seto lugulauludõst, väega miilt herätäv.

Edesi Tartoh trehvssi ma tüüle Fenno-Ugria Tarto keskustõ ja tuu kabinet õll 1999. aastast korp! Ugala majah, mis kõrvuisi Vanõmuisõ väiko majaga. Merca naas kohvipausõ aigu mu man kohvitamah käuma. Tä mänge mu kirotõt näüdendih mõisaprovva Barbara Juliane von Krüdeneri ja üteli, öt timä õi taha’ säänest valgõ kleidiga tundlõmist täüs ossa mängi’, kirotagu’ ma tälle õks sääne kirglinõ osa, olku’ sääne eit, kedä kõik pelgäse’, ja õks sama värvikas nigu mehiko seriaalidõ paaba’. Mõtli murrõga, öt kost ma tälle võro aoluust säändse võta. Sis aga suuvõ Hörna Aare mõnt seto näüdendit ja sis tull’ mullõ miilde Taarka, tä ilmu silmä ette nii kunagi loeti Ilmari jutust ku Aare jutust timä kotsilõ.

Nii naksigi „Taarka“ näüdendi jaost materjali korjama

Hilana Taarka

- Taarka (Darja Pisumaa, Hilana Taarka, Vasila Taarka, Matsi Taarka) sündü 1856. aastal Setomaal Mokornulgah Hilana küläh. Imä Karassima Oka õll’ rikkast hõimust tukõv ja laululinõ naistörahvas, Gavriila Mats Härmä küläst tull’ Hilanalõ kodoväüst, a jei ni mänge kaartõ ni laost talo. Vaesusõ peräst õs saa’ Taarka mehele, a sündüt siski viis last. Elli sautarõh ja elätü saajuh ni praasnigõl laulmisõst. Pääle surma kirot’ kohalik papp Nikolai Raag keriguraamatuhe timä elokutsõs rahvalaulik.
- Taarkast om Kauksi Ülle kirotanu näüdendi (ilmu aastal 2004), tiatri Vanõmuinõ repertuaarih 2005 ja 2006 (mängti Obinitsah), 2006 sai Exitfilmil teosõ ainõtõl valmis film „Taarka“.

Hilana Taarka.

Armas Otto Väisäneni pilt

ja tuli Obinitsa. Käve muuseumih, sai lukõ’ ka sooniaoni intrigiirvõt aolehest vällä lõigat luku Taarka pujast, kiä ollõv umal aol 1905. aasta paiku Vinnemaalõ emigriirünü ja vaest Murmanskih, ku ma õigõhe mäledä, perre loonu ni timä suguvõsast ollõv kõva’ sportlasõ’ peri. Olõs hüä, kui kiäki, kel aoluu-uurminõ ja vinne kiil parembahe kõnõh ja kiräh käeh, tuud liini uurisi.

Näüdend Taarkast

Mina jäi Taarka elo mano pidämä. Kirodi näüdendit, loi laulõ, käve Obinitsa inemistõga kõnõlõmah. Sillaotsa Liidiga saigi tutvus, ku tä kõrrasf Taarka hauda. Aare vei minno hauda kaema. Okastraadiga sõlg avald’ muljõt. Jutust käve ka läbi, öt kiäki täpselt tä hauda tiiaiki-s näüdädä’ ja nii tet-tigi plats innemustidsõ käpä

viirde. Aastit ildampa sai ma üte tütremehe suguvõsast Ameerikah elävä Nady (kerikile suuri annõtuisi tennü daam) kaudu tiidä’, öt timäle latsõiah õll üteli, öt arkõ’ kunagi minke’ toda rata piteh uma kalmulõ, mis parhilladsõ Taarka kivi takast lätt, säält meetri-paar edesi tä omgi matõt, diagonaali. Mina pia tuust mälestü-sest kinni.

Taarkast näüdendi jaost juttõ kofatõh sai tutvus ka Riitsaarõ Evariga, kiä sõidut meid Mercaga Alavere Olli mano, kiä kõnõl’ seto naase rõivist ni sääd Mercalõ pää päähä. Tuu võtsõ Evar kaameraga üles kah. Käveni Taarka majah Võmmorskih. Tuu õll lagonõmisõ pääl. Olõs viil pästä’ saanu, a seto tuukõrdsil vedosnigõl õll piiriküsümüs ja poliitika nii kõvva säläh, öt jovva-õs tukõ alla panda’. Nii tuu Eesti Vabariigi puult 1930. aasta paiku

kingitü majakõnõ kokko vaiu. Nüüd jää-i muud üle ku kivikene Võmmorskihe sinnä’ säädä’. Riitsaarõ Evar kutsõ 2000.–2001. aastal Obinitsa uma Talinah luud kunstirühmitüse Obinitsa grupeering liikmõ’ ja otsõ seto päritoluga nuuri kunstnikkõ. Kadunu Kiissoni Lembit maalõ suurõ pildi Taarkast vana foto perrä. Tä kinnit, öt taa naane õll’ geenius. Tollõ pildiga sai paasapäävä aigu tet-tüs käük Obinitsa vanast koolimajast läbi külä ja tettüs piatus ka seltsimajah. Ennustuslikus sai piatuminõ seltsimaja moro pääl ja Taarka pildi ikoonina käsitleminõ.

Näüdend sai kirotõt ja raamatuna ka vällä ant. Vanõmuinõ õll nõuh tuu suvõtükünä lavastama. Tuukõrdnõ tiatridirektor usu-s säändsehe projekti. Asi vinnü. Kõrd Obinitsa muuseumih üteli Andresoni Sigre, kiä tuukõrd sääi tüüt, öt teemi sis eis’ ummi joudõga, ku muido saa-i. Jää naas liikuma ja 2005. aasta suvõl alosti’ proomi’. Tartoh õll lugõmispruum vaest viil varahappa.

Õgatahes ku järg joudsõ kostüüme mano, sis juhtu Vanõmuisõ ummõlustükuah nägemä, kuis terve ummõlustarõ massinidõ alt tull’ seto vil-lasärgi’. Tuukõrd’ õll noid viil vähä nätä’ seto pidodõl. Evari jaost lasi Marju Jänesel piili pääl kuta’ valgõ villadsõ rõiva. Tuu vanutõdi ja ummõldi ka Vanõmuisõ tüukuah valmis. Marju kudi ka mihi hammidõ kanga.

Merca ja kõik näütetrupp majutõdi Mägist Leida poolõ. Lisas kohaligõlõ Tsibihärb-läisi koori tütrigõlõ tull’ ka Väike-Hellero etendüse. Kohaligu’ naase’ tull’ laulma ja iäkidõst tähtedest õll Kala Manni rivihi. Peräh tennäs minno viil nalatoonil, öt sai mu ja Taarka peräst seldsi-maja aknõst mitu vuuri sisse ja vällä ronni’ õga etendüse aigu. Merca õll’ ossa nigu sündünü ja Mägist puul toimus’ vahel üle kesküü näütletjidõ ja kohaligõ tandsu-laulu opitarõ’ ja keele-

kümblus. Hopõn ja kits õlli’ palgat näüdendihe. Tõõsõl aastal õll’ 500 kaeja asõmõl mahutõt 700, nii öt hopõn pidi värehti mano jäämä.

„Taarka“ menu õll suur

Kõik latsõ’ ja noorõ’ sai’ mänge’ näüdendih. Leelo õll sis aastanõ, ku mänge Taarka pidolõ unõtõt last. Osa tütrikkõ saa-s laulmist lubada’, kuna tiatri puhvetih õll’ piirakidõ müü-minõ tunduvalt kallip tüü. Nii and’ Taarka, kiä eloig õll’ puudust kannatanu, kel latsist osa nälga koolnu, tüüd, leibä ja illo uma 60 inemisõga näütetrupilõ, umblõjilõ, käsituülisilõ, piira-gumüüjilõ, majutajilõ. Timmo Margus viil kinke mullõ tenos Pesa hotelli hüä täütüvüse iist raamadu „Euroopa puud“ – aitumma, säält Evaril hüä gra-viirmisõ jaost puulehti uuri’!

„Taarka“ menu õll’ suur, lin-naas avvuhindu ja tunnustuisi, Merca sai tiatrirahva kulu-aaridõh tiitli – poolõ saandi kõõ parep vanamuttõ mängjä. Kohaligu’ tahtsõ’ näütlemisõga edesi minnä’. Luudus sai Taarka perimüstiatri. Kahõs kirotõdi leping ala kadunelä-päävä, a huulmalda tollõst sai kümme-kund etendüst lavalõ, noorõ’ tegijä’ koolitõdus, ikõ-tus ja naarõtus.

Merca õll’ Taarka pühakus mängnü uma näütlejameisterlikkusõga ja elokogõmusõga, õll’ jo timägi punkar olnu ja tütärd kasvatanu. Vallavaesõst, naisi seeh mitte just kõrgõ reitinguga Taarkast sai seto kul-

tuuri üts sümbolit. Timäst jäi 300 üleskirotõt laulu ja Armas Otto Väisäneni reisikirä’.

Otsustõdi tetä’ ka film. 2008. aastal saigi tuu valmis. Kahõs õs peetä’ võimaligus jättä’ nimioassa mängmä Mercat. Kuigi läts lugu tõistõ rüüpähe, taheti vist tetä’ seto „Liba-hunti“. Aga Taarka om Taarka. Tiatriitidlane Saro Anneli kirot’ viil käsitlese, öt mille õs olõ’ näüdend „Taarka“ feminist-ligust vaatõpunktist kirotõt. Ogaüts naas joba umma „Pisu-hända“ tegemä. Ku filmi tetti, sis näi kõrra Taarkat unõh. Muiaas ja küsse, öt õi tiia’, midä nä minoga õigõhe tegevä’, sa tiiait vai. Oga ma väega tiia-s. Pesämuna-pujakõnõ õll’ üsälats, üteh pildih saimi üteh tetä’ õnnõ.

A Setomaa ja Obinitsa saiva’ teatri- ja kultuurikaardilõ, Taarkal õll’ tollõ man suur osa. Nüüd om tett ka Taarka pree-mia, midä õga kevväi timä sünnüpäävä paiku vällä andas. Keväjädse pööripäävä paiku – 22. märtsil. Kas õi olõ’ huvitav, öt Vabarna Anne om talvidsõ pööripäävä aigu tulnu ilma’

Kirodi soo luu üles, öt meenu-ta’ Taarka ja timäga toimõ-tamist pia poolõ saandi joosul. Vaest tege kiäki nuur Setomaa soost lehenumbri-st mõnt kol-laaži ja löüd siit jutukõsõst järgmidõs poolõ saandi jaost hindäle mõnõ märgõ!

Taarka kalmu pääle om õks mõni upin, muna, künnel vai lillikene tuud. Olgu’ täl läm-mi mulla all ja illos inemisi süämih puhada’!

26. märtsil om Hilana Taarka umakultuuripreemijidõ üleandminõ

Sündmus nakas pääle **kell 12.15**, ku kogonõdas kokko Obinitsa lipuplatsi pääle. Seto ateljee-galeriis saa kaia’ „Taarka“ etendüse fotodõst kokko säet näütüst.

Kell 13 sõit buss Obinitsa lipuplatsilt Hilana küllä, koh käüdas Taarka sünnükodo rato pääl. Peräh sõit buss tagasi Obinitsa. Käüdas kerkoh, mälestädäs Taarkat käpä pääl ja sündmusõ lõpõtus tulõ lauluimä kujo man.

Noorõ’ muusigaseto’ käve’ „Hummok Anuga“ saatõh

KAUKSI ÜLLE

8. veebruaril õll’ hulga seto kul-tuuri huvilisi ja sõpru telekidõ iih valvõl. Kuigi telekast tulõ seto kultuuri pildih varatsõmba aoga võrrõldõh sagõhhõhe, õll’ šookõrd ummamuudu erilinõ. Ku hariligult kuuld mustitsit seto laulõ auväärshe iäh laul-jidõ esitüseh, sis šookõrd õll’ esitlemisõl muusikalooming ja noorõ’!

Seto juuriga muusik Leima Matis om opnu nii aoluku ku heliluumisõ kunsti, laulnu bän-didõh Zetod ja Kiiora ni tege umma muusikat. Mitu kõrda om tä ka Taarka preemia saanu uudisloomingu iist.

Sood seto juuriga muu-sikidõ kuuhtüüd alost’ tä jo

Noorõ’ seto muusigu’ „Hummok Anuga“ studiõh. FB-st võetu pilt

minevaasta. Kirof üteli pää-väl ja küsse lupa kasuta’ luu-lõtuusi raamatust „Paralleel-universum“ ja lupa ka muu-sika peräst muuta’ ku vaia. Anni rõõmsalt lua ni unõhti aša. Kuningriigipääväl Kolos-

sovah toimõti uma siidimüügi-lavva man ni kuuli äkki ilosa kõrgõ helüga laulu, jäi kullõma, sõna’ tundu’ kuigi tutv’ ni äkki sai arvu, öt nõo’ omma’ jo mu hindä sõna’. Tuukõrd lauliva’ Kuurmaa Lenna, Leivo Kairi,

Harito Ithaka Maria, Uibomägi Kethi, bändih mängvä’ Ahvena Reigo, Viskari Jaanus (Zetod), Leima Matis (Zetod) ja Laanelinnu Ivo. Muusika ollgi kirotanu’ seto juuriga muusik ja heliluuja Leima Matis. Ette kanti kats setokeelist isamaa-list laulu, mis päävä tippõhetkel, tõisi siäh Vabariigi president ederiah kullõmah, ette kanti ja sügüse Tartoh Clockworki studiõh ka salvõstõdi. Laulu-tekti’ kirotiva’ Kauksi Ülle ja Ilvese Aapo.

Noo’ laulu’ pühend’ Matis udmurdi keeletiadlasõlõ, kiä hinnäst keele häämisõ peräst palama pand’.

„Hummok Anuga“ studiõh õlli’ noorõ’ muusigu’ ummih seto rõvivih laheda’ ja jutuka’. Kõigilõ õlli’ juurõ’ ja uma lat-

sõpõlvõmaa kallis ja kõigist nättü seto kultuuri tundmist. Kaunitari-kabõhõsõ’ Ithaka Maria ja Kethi lauli’ väega hüäh seto keeleh – olõ-s eesti ei ing-lise aktsenti man ja esitüs õll’ huugs, nigu piatki!

Lõüdse mõlõraamadust saadõt kaenu inemiisilt hulga kitvit ni tennävit sõnomit ni ka mõnõ muusikidõ hindä avaldusõ:

Ithaka Maria: „Imeline tunne, kui järsku avastad, et Sinu soovud on ootamatult tõeks saanud! Korraga esinesin Seto Kuningriigipäeval, kus publikus südameinimesed; siis juba salvestasin Clockwork studios, ammu soovisin nendega koostööd teha; järgmisel hetkel Anu Välba diivanil lesodes sain aru, et olen seal asja pärast koos

väga heade muusikutega, kel-lega ajan ÜHIST ASJA – see on harmoonia ja ANSAMBEL parimas mõttes!“

Mul om ettevõtõmisõst väega hüä miil, om mõtõht uma keele iist vähäl olla’, ku om luuta’, öt takast tulõva’ targõmba’!

Aitumma heliluujalõ, aitumma hõpõhelüga laul-jilõ, aitumma pillimiihilõ! Aitumma! Aitumma! Aitumma!

Kae’ perrä!

Leima Matisõ seto isamaalisi laulõ studio-versioni omma’ lõütävä’:

- Spotify**
<https://sptfy.com/i1N2>
- Youtube**
<https://youtu.be/TCibt8FzUbl>

Seto lipuga' jalgrattal ümbre Eesti

Mõtõh jalgrattaga' sõita' ümbre Eesti tull jo 2019. aastaga oktoobrih. Mi arodi uma perrega' sõogilavvah, öt kuvvamuudu tähistä' Setomaa 100 aastakka Eesti Vabariigih.

RÄNI HELE KAURI AARNE

Mi pereht om siih, taloh, mia om Setomaa kõgõ korgõba mäe, Maaniidü mäe alah, nii maa ku rahvas hõste vasta võtnu' ja tuu om hinge lännu'. Soo maa om tähtsä, koh elät. Muidogi om õgah miipotih mõni tsilk tõrva, a tõrvatsilga' tulõ vällä süladä'. Nii mi sis istõ ja arodi, midä hullu ja samah ka' hüvvä tetä', mia panõs meid hinnäst proomilõ, ja samah, mia olõs sääne, öt mi tuu ka' jovvasi lõppu vitä'.

Mi liikminõ om olnu' kõik aig piirat, selle öt mi olõ-õi masinainemisõ' ja meid om kotoh kinni hoitnu' ka' tütar Nefretete ja kodoeläjä'. Tuu om nii kõvastõ kinni hoitnu', öt Hele om kats aastakka, vaest eiski' inäbä depressiooniga' sängüh võidõlnu'. Kulõhõmismärgi' nii kihä pääl ku vaimul. Üts-vahe avit näpotüü, a hull ineminõ, kiä umbõs 12 tunni pääväh õnnõ pilotas, pilotas ka' hinnäst iholisõlt katski ja üttemuudu ollõh jo varahappa saad närvipõlõndik kiild tuugi' tegevüse ar'. A om jo ült, öt ku vaim om kehvä, sis tulõ kihäle hako anda'.

Aarne om viimätsil aastagil läbi aastaga sõitnu' mopeediga' ja tuu om parralt raptanu' liigessit, mia' käävä' aig-aolt peris vällä. Nii öt eiski' kuurmarihmaga' om tä nuid pingutanu'. Perrearst om soovtanu', öt jalgrattasõit pias avitama.

Aarnel om hädä ka' silmiga'. Mi loodi, öt märsikuuh operatsioon avitas ja suvõs om nägeminõ praav' unu'. Mi tahtsõ üks midägigi' jouda' tetä' ja hindä tervüt paranda' ja proomilõ panda'.

Inemisil om minkõgipe-räst muud, öt nä lepü-üi hindä kulõhumisõ ja koti pääle jäämisõga', selle öt tuu tege kõik asä' viil hullubast. Oll perämäne aig midägi' säänest tetä', öt Peet-

rusõ värehtidõ vaihõl olõs pilet parebahe kotosõhe.

Mi löüdse toolõ sõidulõ viil hulga tähenduslikku ja asi saigi' paika. Oll tulõmah Aarne juubõliaasta (50), Hele esä surmast 20 aastakka ja mi üte tähtsäbä muusigust-kunstnigust sõbra Kaldmaa Mario surmast 10 aastakka. Kõik tuu and huugu mano ka' tõisist takistuisist üle naada' ronima. Aastak 2020 om mi jaost üks väiga' hulga nullõga' aastak. Rattasõitjidõ igä kokko oll 100.

Ja muidogi' mi arvssi, öt Nefretete jaos and reis tarkust mano ja jääs miilde, vaest om viimäne kõrd timäga' kuuha säänestmuudu reisminõ.

Mi panni kirja takistusõ' – ratta peräkäro, ratta kõrdategeminõ ja matkavarustus. Mi rahalinõ saais om alomatsõ piiri

pääl, õnnõ üts tüüvõimõtus-pension ja tõõnõ osalinõ tüüvõimõtuspension (tuu kõrvast mi olõ üks umast arost hindä majah peris pallõ ar' tennü'). Hele om kõõ sântse mõtlõmisõga', öt maja om jo ainumas asi, mia mass ja minkõ väärtüst saa nõsta', süük om õnnõ kütus, öt jovvasi eloh olla'. Helel omma' kogõmusõ' mäntsestki' väiga' ilmarolakõst noorõst iäst, öt õgas soo ineminõ üks nii kergehe ar' ka' koolõ-õi ja õigõp om koolta' midägi' tähtsät tetehe, ku niisamata sängü pääl lesata'.

Sai sis naatus jo sügüsetsest aost pääle vaia minevit asju ostma, mõni perramassuga', mõni kõrraga' ostõt. Latsõ jaos rattapikendüse mi sai väiga' odavalt kohki' 50 euroga' mõlõraamadu grupist Eesti rattarikkas. Mi vana matkakraam oll ka' jo nii ar' pruugit, tuust aost, ku mi kolisi pia elämis-kõlbmatuhe majja.

Talvitsõl aol Aarne nägeminõ läts kõikaig kehvebäs ja sis tull

tuu tõbi ... Saarõ' lätsi' kinni ja Aarne silmäoperatsioon tougati tiidmälä ku kavvõ edesi ja huvi minnä' rattasõitu vaiu pia nulli pääle. Üts jago oll' jo kulutõt tuu pääle ja oll tunnõh, öt asi jääs ar'. Pikk saisahus ...

Saarõ' tetti vallalõ ja läts jo kipõst. Ratas oll üks samah saisuh – jupi' oll vaia ar' vaelda'. A proomkõ' löüdü' lühko aoga' 40 aastakka vanalõ rattalõ jupi', midä inäp tetä-äi, ja tuud viil Võroh. Hinnaküüsumisi vastussidõ uutminõ vii-is meid kohegi' ja ka' poolõ aastaga joosul mõnõ' vastusõ' olõ-õs viil kohalõ joudnu'. (Kõgõ tsuudap vastus ütelt firmalt oll: hinnaküüsuminõ om edesi tougat.)

Õnnõ Talina firma Citybike kiroi ja muidogi' ka' näil oll puudu hulga vaia minevit jupikõisi. Aarne käve rattaga' Võroh haagisõ peräh ja kõnõl herr Aru Mardiga, kiä om siih nulgah üts vannu rattidõga' kaman-daja. Oll olnu' viil üts miis Väimelah, a tuu oll havvaplat-silõ puhkamma lännu'. Nii öt

rattidõga' oll hulga häti ja tull naada' eis' vällä märkmä.

Ja viil oll vaia löüdü' pikäs aos kiäki', kiä annasi' eläjlõ vett ja panõs süvvä' ette. Õga nalält kiäki' saa-ai jättä' umma ello puuldõilma ja naada' tegelemmä võõra talopidämisõga'.

Mi otsõ matka jaos viil nutitelefon, öt mi tii pääl ar' essüsi-i ja öt mi jaos tähtsät reisi ka' mäntselgi' moodul jäädvusta'. Ku määnestki' vastust saia', sis läbi Talina, ja nii mi sai Elisalt pakmisõ. Mi pelksi Elisa interneti levi jovvuh, a õnnõs ület Elisa levi ootusõ'.

Mi hindä nn pereh, kiä Haapsaluh ja kiä Inglismaal, oll edeotsast pääle olnu' matka vasta, tiideh mi tervüisi, ja peläti ka' kodo maahajätmist, a üks immi asi ommõgi' vaest pääle latsi täüskasunust saamist õnnõ murõhta', tuu näil sääne ull harinõminõ. Ja mi arvssi, öt api säält puult löüdü' om tävveste ullus. Eiski' matka mõtõh putuda-as sisulisõlt näid sukugi'.

Raha, raha, raha ja Aarne kehvä nägeminõ, nuu' olli' asä', mia' tugõvalt mõodi' närke ja mi naksi kahtlõmma, mi olli jo valmi' ar' kuulma pruummõh, a ... Sai tõõst vanasõna, midä Hele esä oll aastakümnidõ iist ülnü': „Koh hädä kõgõ suurõp, sääi abi kõgõ lähäbäl“.

Meele tull uma tarkuisi ja jovvuga' appi Leima Aarne. Teno timäle mi sponsori' ja aastat huvitõt inemisõ' löüdse. Mi olõ töötuspensionäri' ja tundmalda' inemisõ', tuupe-räst om kõik säänestmuudu, ku om. A ku mi ettevõtmisõ oll Lõunõ-Eesti Postimeheh ja mi tei puulpidotsidõ rattidõga' proomisõitu, läts katski tagaratta kõtar, määnest olõ-õs siih kaubandusvõrgust löüdü', tull mõtõlda' terve joosu vaeldamisõlõ. Veksli' olli' vällä kaut ja tagastiid olõ-õs kohegi'.

Ja teno Leima Aarne lõüt sponsoriidõlõ sai Kauri Aarne naada' tõsitsõbalt rattaga' tegelemmä. Avtajist sai' sis Leima Aarne üteh Kivitii kohvkuga'; Seto Kunigriik üteh Setomaa vallaga'; Kirsi Talo Kodomajutus; Vana Jüri seebipuut; Pullmanni Sullõv, kiä lainas meelee tagakäro; Varevi Rein, sõbõr, kiä mälehtäs mi tegemisi ka' Haapsalust ja taht meid viil pildih nätä'; Elisa AS, kiä suurfirmata tekk ummamuudu nutiseadmõ rendi ja andmõside lepingu, minkõ iist mi massi. Ja teno toolõ mi löüdse õigõ' tii' ja sai ka' pildil olla'. Ja kindlahe mi olõ tenõligu' Mirko Januselõ, Claudia Mannilõ, Merilin Sibulalõ ja timä imäle ja naabrimis Ervin Sügisele, kiä' kõik avidi', öt meil tagasi tullõh olõsi' eläjä' eloh ja kodo hoiõjt.

Ratta ettevalmstaminõ olõ-õs lihtsa ülesannõh, vaivav päävavalu lasõ-õs päivä tegutsõda', hāmāräh ja päälambi-luubi-suurõndusklasõga' sai rattalõ vahtsõ' laagri' joosu' kõdara'.

Pingtamisõ' tasosi' hinnäst ar'. Ja ratas nakas pikäle reisile üteh Setomaa lipuga' liikumma 15. juunil kell 9 Luha-kuma küläplatsi päält.

Rattaretke algus, ülembootska saat perre ja lipu tiile.

Leima Aarne pilt

Lätt edesi.

Poltsai: saanisõit võisi' olla' lõpus, a lõbusõidul omma' ka' uma' reegli'

RAHASEPÄ RAINER

piirkunnapoltsai

Lummõ tulõ õga pääväga'. Kõikaig mano. Tii viirde kasusõ' korgõ' uarmõ' ku „Magusa pudru“ jutusõh. „Paakõnõ, keedä'! Paakõnõ, kiitku-ui!“ Täks mälehtäs mõnigi' tuud ilosat jutsõkõist tütarlatsõkõsõst, kiä uma perrele pudrokõist kiit. A tuu ao seeh, ku tä kõrast nõhnt paakõsõ, joudsõ paakõnõ kõõlõ liinalõ putro kiitä'. Pudõr juusk müüdä liinahuultsit, juusk õga inõmisõ elämistõ nii ussist ku aknist.

Mul om tunnõh, öt hüä maiguga' jutusõsagamaist hüvvä olõmist om ka' mi õgapäävõtseh eloh. Maa oll pikkä aigu must. Mi kõik oodi lummõ. Nii Otepääl, Antslah, Verskah, Tõrvah ku Põlvah. Mi oodi õka tsil-lõkõist lumõhelbekeist, mia toosi' meelee talvõpäävä hõngu.

Sotsiaalmeediahe panti hulga lumitsit pilte, ku joulu aigu edimätsõ' lumõkirmõ' tekkü'. A no' om lummõ jo hulga tulnu' ja ümbretsõõri kaieh om nätä', öt talv om meid sool aastagal ilosa suusa- ja kelguilmaga' õnstanu'.

Talvõilma üle tundas suurt hüvamiilt, a om ka' nuid, kinkal lumõ toukamisõst hilläkeiste jo viländ saa. Õks inõmisi om õgasagamatsi ja nii ka' aoviitmisi. Kinkalõ miildõs suusata', kiä taht kelgu vai lumõpaadiga' (snowtube) uarmist alla livvõlda'. Mõnõlõ miildõs lumõsaaniga' võistlussporti tetä' vai niisamata müüdä lummõ sõita'. A lõbusa' aoviite' omma' kõik.

Saaniga sõitmisõs omma' uma' reegli' ja kotosõ. Pääle lumõ maahatulõkit näe mi inäbä ja inäbä saanisõitjit. Lustisõitõ tetäs kas tuujaost ettenätt saa-

niraal, umal maalapil vai mõtsakinnistül. Päämätse' saanisõitja' omma' säädüskuulõka', a kufa' omma' nimäki', öt kinkagi' rallitaminõ võõra maa pääl om tennü' maaumanigu' pahatsõst, öt nigu olõsi' kõik saanisõitja' kiusligu' ja pahatahtligu'. Põlumiis om nännü' pallõ vaiva ja kulutanu' rahha, öt maa kõrda tetä', külbnu' siimne', a sis kiäki' om sõitnu' üle maa ja tennü' tuuga' põllulõ suurõ hako. Vai näütüses sõidõtas noorõndikõ pääl ja suurõ vaivaga' kasuma pant puukõsõ' saava' haigõt, jääse' põdõma vai koolõsõ'. Vai kinkagi' saaniteie pääl lupa küüsumäläda' „kümdmä“ mindäs ja umavolilitsõlt tõkkõ' võõdas ar' ja lahutas ar'.

Soo om lühkolt kirja pandõh soo, minkaga' poltsai kagunul-gah viimätsel aol piat tegelemmä. Tuu tege kurvas. Kõkkõ jamma olõs mitu kõrda veidebä, ku inne saanisõitu tetäsi' reegli'

selges. Kiir ka' tahtsõ mõisavaltsõjas saia'. Ja õga Raja Teele timmä inne hindä mano võtnu-us, ku öt Kiirel olnu' aamõt selge. Mia siih ulliga' kamanda'! Käho timäst inäbä ku tolku om. Nii Jorh sis Vin-nemaalõ aamõtit opma lätski', a

minek timäl katski jäi. Kiusatus Rajalõ peremehes saia' oll suurõp, ku vaest kannahust, mõistmist, visadust, tarkust timäl oll. Nii ka' saanisõiduga'. Midä sa sis ostat saani ja tüküt tuuga' võõra maa pääle, ku hindäl tuu jaost maad olõ-õi? A ku saani-

sõidu reegli' selge' omma', sis jäävä' ka' jama' ar' ja edesi pallõ kindlap ja parep meil kõigil – küläinõmisil ku ka' ilosidõ lumitsidõ kotussidõ imehtelejil.

Koh vika näet laita', sääi poltsai avtas. Poltsai kontroll uma õga-päävõtsidõ patrullõ ja liiklusperräkaemisõ kaukõ aigu ka' saanijuhtõ ja suur jago näist tegevägi' säädüseperrä. Nuist, kiä säädüisi pia-ai minkastki', erämaad piteh sõitvist saani-juhtõst, varalist kahõ vai muido kuigi' halvust tennüisist anda' kipõlt poltsailõ tiidä'. Kipõlt tiidä' andõh või kufategiä jo kufatüü päält kinni saia'. Poltsailõ om suurõst abis, ku päält-nägiä' jätvä' miilde mootor-saani registriirmisnumbri ja tõisigi' tunnustähti. Om olnu' juhussit, ku hindä kinnistü kaitsmisõ jaost omma' maa-umanigu' kufatüüd filmnü' vai pildstänü'. Kõrralist saanisõitu!

Maastigusõidugijuhilõ liiklussäädüses tulõnõva' nõudõ'

- Maastigusõiduk piat olõma registrih kiräh.
- Juht piat olõma kainõ ja täl piat olõma juhiluba.
- Maastigusõidugiga' võit sõita' maastigul vai tuud parki' maaumanigu vai maavaldaja lual.
- Sõidu aol piat olõma pääh motokiivri.
- Ranna ja kaldõ piiranguvündih võit maastigusõidugiga' sõita' ja parki' luuduskaitssäädüseh sätestet kõrrah.
- Maastigusõidugiga' tohi-i sõita' tii pääl, vällä arvat jõki, teie ja tõisi takistuisi ületämiskotussidõh ja lumõga' katõt teie pääl, mia' olõ-õi mootorsõidugidõlõ ajutisõlt läbitävä', ja tii pääl, koh tuud lupa sookottanõ liikluskõrraldusvahend.
- Maastigusõidugiga' võit üle tii minnä' õnnõ sis, ku tii om mõlõbalõ poolõ hõste nätä' ja sa sää-äi ohtu tii pääl liiklõjõit ja üle sõidutii mindäs kõgõ lühebät tiid müüdä.
- Tii pääl sõitõh piat maastigusõidugijuht andma tiid tõisilõ liiklõjilõ.

Leeloopilasõ pääväraamat

KAISELI MARI

Om aastak 2006. Ma olõ kolinu' Setomaalõ ja aig-aolt johtu pidopääle, koh om kuulda' ka' leelotamist. Tuu om mu kõrvalõ väiga' jälle, valu kanaiho tulõ pääle. Ma mälehtë hõste vaiõlust üte regilaulu laulva sõbraga', kinkölõ ütli suurõlitsõlt, õt soo om üts jälle üteta-sanõ joro.

Om aastak 2008. Vingördõli kõrvalõ kutsõst tulla' laulma leelokuuri, üldhe vabandusõst, õt kooli muusigaoppaja ütel, õt ma mõista-ai laulta'.

Om aastak 2010. Ma tõlgi leelo-kuurõ jutta plaadi jaost ingliso kiilde ja ma mõista-ai ratsionaalsõ ja veifõsonalitsõ inemisõna ar' imehtë', mink peräst om vaia laulu seeh ütte lihtsast asja nii pikält kõrrada'. Laulu' naksi' mu arvatõh pääle tiia-ai kost, sai' otsa tiia-ai kohe ja vaehtõpääle oll ka' üts pikk ja segäne värk.

Om aastak 2011. Ma mälehtë hõste mõtlõmisõ tõistsagamatsõs minemist, koh ma jäi õkva ku vasta hindä tahtmist üte leelokoori plaati kullõmma ja mõtlõmma, õt ma saa-ai arvu, mille shoost nii pallõ kõnõldas – helü om sagõhõhe õnnõ kolmõ-nelä noodi pääl. A sis proomõ tsuut perrä laulta' ja sai arvu, õt sukugi' tulõ-õi vällä. Väiga' tsuuda. Prosta laul, a perrä laulta' mõista-ai. Kuis tuu säänestmuudu saa olla'?

Om aastak 2015. Ma mõtlõ õks viil tuu keerolitsõlt lihtsa pääle ja lää vastussit otsma edimäiste Lummo Kati laululaagrihe. Ma saa säält mõnõgi' vastusõ, a

Lummo Kati koor. Liiva Katre pilt

leelo laulmisõga' om õks säänestmuudu, õt midä inäp uuri ja midä sügävappä lää, tuu huvtavap om ja tuud inäbä saa arvu, õt opmist ja avastamist jakkus elo lõpuni'. Tagasi mõtlõdõh saa-as ma edimätseh laululaagrih viil väiga' minkõstki' arvu, a sai mano hulga huugu, õt eis' edesi nuhki'.

Päämäne, minkõ edimätsest laagrist üteh võti, oll tuu, õt hõste leelotamisõ jaos tulõ hulga oppi' ja hulga vannu laula kullõlda'. Ma sai arvu, õt leelotaminõ, nii kuis mi leelot UNESCO vaimso kultuuri-perändi nimekirja kandõh seledi, om meeles, täambätse helüilmaga' harinu' inemisile peris keerolinõ. Leelo piat olõma mitmõhelülinõ tuu jaost, õt olla' leelo ja olõ-õi õnnõ lihtsahe setokeeline laul. Ja traditsioonilisõ mitmõhelüli-

susõ jaos avida-ai õnnõ killõst, ka' perrälauljil vai torrõlauljil om mitmõhelülinõ laulminõ. Õga laulja pias mõistma hellü muuta' ja uma jao andma õigõ helü jaos.

Keerolinõ om muidogi' tuu, õt ku olõt harinu' kiräkultuuriga, sis tahasi' nuid viisivariantõ kostkilt lihtsahe kätte saia'. Samanii ku koorilauluh, koh aldi' laulva' üttemuudu ja soprani' tõistmuudu – andas nuut, opit ar' ja asi kõrrah. A kukki' leeloviie üleskirotamisõ mõistminõ om olõmah, sis mitmõhelülisõ variantõ mõnõh lauluh om lugõmalda' hulga ja kõiki näid jovva-ai üles märki'. Kuvvamuudu sis otsusta', kuvvamuudu pias parhilla' laulma. Tõõsõs pias mitmõhelülisust rakõndama nii-üldä' joosu päält – otsustamma laulu joosul, õt ütskõrd laula ülemäist, sis jäl'

mõnt alomaist varianti. Kolmas pias kõikaig kullõmma tõisi, õt midä nimä' tegevä' ja kuvvamuudu kokko lätt, kas kostkilt jääs mõni variant hoops laulmalda' ja helüpilt niüldä' „tühäs“.

Om aastak 2018. Om hüä arvu saia', õt leelo laulmist, nii ku õkka tõist asja, saat oppi'. Vanastõ oll suur luksus kullõlda' hüvvi laulunaisi küläpidodõl laulmah. Laossina külänaase kõnõlösõ' näütuses, õt vanastõ oll mi küläpühäl väiko-maafapääväl kõõ kol'-nelli parki laulunaisi, kedä jo kavvõndõst oll kuulda', ja kirmasõ aigu kõikaig laul helisi. Säänest võimalust om tämbätseel pääväl kahõs kõikaig veidebä ja tuuperäst om leelo opmisõ laagri väiga' hüä kotus, koh alosta' vai edesi oppi'. Hüä om tunsta', õt

kindlahe kao-oi laagrih suurõ opmisõ man ar' laulurõõm. Vastapiteh, tuud tulõ kõikaig inäp mano, midä parebahe laulu mõistat ja midä üteliitsõbalt helü' helisemmä nakasõ'.

Laagrih kõõpäält jaotõdas inemisõ' niüldä' laagrikoorikõistõ ja väiga' hüä om tuu, õt liigut uma laagrikooriga' üte oppaja mant tõõsõ mano ja näet ja saat tiidä' erinevvi laulõ, jutta ja oppamisõstiile.

Nii om Orase Janika tunni' kõõ väiga' süstemaatilisõ', koh musagamatsõ' tundva' hüvvämiilt, õt näet, saa täpikesei joonsta' ja laulu „üles kirotä“, peräst om hüä umaette pruumi'. Sarvõ Õio ja Maafa tunnõst mälehtë mitmit peris keerulisi ja vannamuudu laula, a ka' huvtavvi mõttit teemal, kas avistas tuust, ku laul ilosahe kõigi reegliidõ perrä ar' oppi' vai om leelo laulmisõ seeh viil midägi'. Kalkuni Andrease tunni' omma' huugsa' ja Andreas om viimätsih laagridõh jaganu' ka' hüvvi taustatiidmisi sõnnu kottalõ ja kuldaväärt nippe laulmisõ stiili kotsilõ – midä laulu aigu tetä', õt parebahe helisesi'.

Kõõ om laagrih olnu' ka' vanõbit laulunaisi, kinkõga' om jutuõdagu' üteh laulmisõga' ja saat kullõlda' Setomaa elost. Kuremäe Anni, Ledjanova Aino ja Hainsoo Minna omma' kõnõlnu' sõnnu tegemisõst ja midä tuu man tähele panda'. Viimätseh laululaagrih ma vei uma kunigriigi päävä jaos tett laulu Anni mano ja nii hüä oll ja sai pallõ targõbast, ku mi kuuh arodi, mia kõlbas, mia kõlba-ai ja kuvvamuudu parebahe ja seto keele perätsebält üldä'.

Laagri keskpaigah om kõõ olnu' pidoõdak mõnõ leelokoori iistvidämislõ ja ümbre tulõ laulminõ ja sanna tetäs

ka', nii ku laagridõh õks. Ned-säjä külä om laululaagri jaos väiga' hüä kotus – puul küllä lüü laululaagri tegemisi jaos üteh ja piaaigu võit külätanomat piteh ütest opitarõst tõistõ minneh ette kujota', kuvvamuudu laul vanastõ külä ütest nulgast ja tõõsõst nulgast helisedä' võidsõ.

Om aastak 2019. Vabarna Jane and hüä mõttö, panda' leelopäävä jaos kokko erälde leelokuur Lummo Kati laululaagrih kaunu' inemisist. Panõmigi' koori kokko ja hafõtami hoolõga'. Leelopäiv tulõ ja lätt, a laagrist vällä kasunu' kuur jääsegi' kokko kauma.

Om aastak 2020. Isolatsioon. Laulda' saa-ai. Mi proomõ leelokooriga' laulmist üle interneti, a helü' jovva-as üteliitsõ ao pääle kokko ja tuust tulõ-õs hüvvä nahka. Ma loe leeloantoloogijit ja saa arvu, õt pääle lauluhelü vai viie om väiga' tähtsä' laulu sõna'.

Ku mullõ edimält paistu' seto laulu' suurõ' mämmätämiso', sis ao joosul, vannu laulusõnnu kullõldõh olõ arvu saanu', määne suur annõ' oll lauluimmi seeh, ja imehtele sooni' aoni', õt kuvvamuudu nä mõistsõ' nii ilosit sõnnu säädä'. No' ma saa arvu, õt ku laulu tegemisõga' ütest otsast pääle naada', sis vinnüs tuu kõigist püüdmisist huulmalda' pikäs ja lühkolt saaki-i.

Om aastak 2021. Laulda' õks viil saa-ai. A luutma piat. Lummo Kati laululaagri om 27.–30. juulil Nedsäjä küläh ja kõik omma' oodõt umma leelotiiikunda alostamma vai leelotiidmisi mano saama ja laulust hüvvämiilt tundma.

Merca raamat om umaette sündmus seto kirändüseloh

KAUKSI ÜLLE

Om hüä miil, õt setokeelist väärt kiräsõnna kõrrast mano tulõ. Seto Instituudi kirästustegevusõlõ lisas om ilmutanu raamatit umakirästusligult Rahasepä Rainer ja tõõsõ'. Seto Kiri om seni rõõmustanu lugõjit väärt tõlkõkirändüsega. Nüüd sis edimäne seto kiränigu uudisteos. Merca om tunnot Setomaal inämp näitlejana, Taarka perimõsstuudio näitlejidõ oppajana, luulõtajana – Seto Instituudi toimõtis-tõh ilmu timä luulõkõgo „Pühä päiv“. Tuu, õt Merca jutussit kõnõlös, om õks tiidä' kah. Ka Setomaa aoleheh om mõni naist trükivalgust nännü. Kõvvu kaasi vaihhõl, kaasaigsõ kujondõsõga ja Kuusingu Tooma linoollõigõtõga ilostõlt om soo raamat umaette sündmus seto kirändüseloh.

Kohe sis Merca uma lugõja kulõtama vii? Tuu om inne ja nüüd, eelä' ja hummõn, õkva parhilla' ja 1800 vai 2050. Aol om vähä tähtsüst, koolih opit aomõistõ' tulõ unõhta'. Setomaal käu jo elo päävä perrä. Kuis aoh kõrda saat, kas uma jovvuga, pühä Migula abiga vai tulõ mõni paaba appi, tuu

Kirästus Seto Kiri and' vällä Merca jutta raamadu „Ollipanõhõpõpääle“

Kirästüsel Seto Kiri ilmu raamat Merca juttaga' „Ollipanõhõpõpääle“. „Ollipanõhõpõpääle“ om tsuut salalinõ, Mercalõ umadsõlt naturaalnõ setokeeline kogomik erinevidõst jutast olnust, parhillatsõst ja tulõvast aost. Ütstõist jutukõist omma' 136 lehekütle pääl ja Merca jutalõ andva' erilitsõ värmi Kuusingu Tooma linoollõikõ, mântse' sai' valmis täpselt soo raamadu ilostusõs. Raamadu keeletoimõndaja om Palmi Silvi ja kujondaja Urmi Evelin.

„Sooch raamaduh kamandasõ' ebamaisõ' hingelisõ' ja perisinemisõ', päämätselt kõva' seto paaba“, nii hindas Merca uma raamadu tegeläisi. Raamadu sünnüst kõnõldõh ütel' autor viil, õt tä pidä raamadu man väiga' tähtsäs kunstnigu ja kujondaja rolli.

Kirästus Seto Kiri om Seto Infoselõsil 2016. aastagal asutõt setokeelidse kirändüse välläandmisõ jaos. Sooni om kirästüsel vällä tulnu' Kiviräha „Miis kiä' tiidse hussisõnnu“, Vabarna „Peko“, Saint-Exupery „Tsillokõnõ prints“, „Eesti riigi põhikirä“, A. A. Milne „Kahropoig Puhh“, „Ollipanõhõpõpääle“ välläandmist om toetanu' Postimiiis.

Järvelilli Rein

ripus ar' olukõrrast. Raamadu päälkiri om ka paras krutski. Inemisil omma' pääle kerigu ant nime viil tollõ nime suuperäne kujo inemisõ kutsmisõs ja osal inemisil, kiä millegagi silmä nakasõ', viil ummaamuudu külgejäänü nimi. Nii ka „Ollipanõhõpõpääle“ jutukõsõ päätegeläne õi kohku' tagasi, ku om elo (talo) pästmisõs vaia

hõpõ ja õnn mängu panda'. Ja kui tä võit, õnn julgõlõ sälätaadõ tulõ, sis võta-i tä maid ja põldõ külärahvalt. Hõpõga piät nä uma võla' massma, a hõpõlda jäät ello, maalda jää-i. Raamat omgi sügävält, läbi mitmõ põlvõ seto naisi, esieränis paabadõ tarkusõst ja jovvust. Paaba tähendäs ütel puult ämmäimändät vanah

küläh, a ka vannaimmä. Paaba om ka edimädsenä tütre sünnütänü imä. Tä om niiviisi naba-vart piteh joba õkva kõüdet iistminejidõ ja perrätulõjidõga. Olõ kuuldu, õt paabapraasni-gul ollõv imä, kel poig edimäne, mõsknu paabadõ jalgu. Merca raamadu kotusõ' omma' artuntava', loodus häitses, hingäs ja kuios nigu õks. Siih omma' eloh ka essütäjä' ja pühäse'. Soo raamat olõ-i stiilih „elas kord“ ja „setod kandsid seitse kilo hõbedat“ – siih kultuur eläs. Väega huvtavalt om näüdat vana kultuuri kohanõmist vahtsidõ aigõga – edimädseh jutuh selgus, õt essütäjä om kolinu GPS-kepsutajassõ. Tuud olõ eiski tunda' saanu giiditüüd teteht. Tulõviguhõngunõ jutt „Alaveereh“ om jalosttrapav lugu paarikümne aasta paiku edespäite. Ku ma edimäst kõrda sedä lugõsi Loomingust mõni aasta tagasi, sis puul üüd mõtli ja kujoti. Olõ lugõnu Vanga väidetävit tulõviguennustuisi – tuud, õt Merca unni ette näge, tuud olõ jo mitukümmend aastat kogõnu.

Setomaa ühinemisõ sündmuisil pandsõ terve saalitäve seto rahvast naardma lugu „Pil-dikõnõ K. küläst“. Lugu tuust kuis miis ja naane omma' Setomaa ütte valda minegi vai Võru

valda arvamiso peräst nii tülüh, õt miis mootorsae käuma tõmbas ja maia poolõs taht saagi'. Loet ja mõtlõt – nii ta vaest ollgi.

Om ka tõsitsõmpi teemasit. Jutuh „Protokoll“ om üts paaba haridust saanu ja nii tämbätse päävä muudu üteldõh, a umaagisidõ vahendidõga, nakas pidämä võitlust perevõigivallaga.

„Maailmalõpp“ uma huumoriga, koh külänaase' njueidsiligit uutva' ilmalõppu, om hallõ tuuga, kuis osa mi põlist kultuuri kohanõmist vahtsidõ aigõga – edimädseh jutuh selgus, õt essütäjä om kolinu GPS-kepsutajassõ. Tuud olõ eiski tunda' saanu giiditüüd teteht. Tulõviguhõngunõ jutt „Alaveereh“ om jalosttrapav lugu paarikümne aasta paiku edespäite. Ku ma edimäst kõrda sedä lugõsi Loomingust mõni aasta tagasi, sis puul üüd mõtli ja kujoti. Olõ lugõnu Vanga väidetävit tulõviguennustuisi – tuud, õt Merca unni ette näge, tuud olõ jo mitukümmend aastat kogõnu.

Setomaa ühinemisõ sündmuisil pandsõ terve saalitäve seto rahvast naardma lugu „Pil-dikõnõ K. küläst“. Lugu tuust kuis miis ja naane omma' Setomaa ütte valda minegi vai Võru

üldäs, pandas inne mehelemineki sündünü latsõlõ Bogdanov nimes ja mindäs mehele ni eletäs edesi.

Merca raamadu kiil om väega sügavidõ kihtega. Ette tulõ sõnnu, mille man piät eiski veidkene märgõtama, õt kas olõt taad ka innemidi kuuldu. Keeletoimõtaja Palmi Silvi om jälki tennü hüvvä tüüd, jätteh Merca stiili putmalda vai toda viil täpsembäs lihvnü.

Torõ, õt kujondaja Urmi Evelin om valinu selge, lihtsa, suurõmbidõ riavaihhidõga kirätüübi. Om jo parhilla' nii, õt kiä' kiilt hõste mõistva', lugõva' prillega, ja harva, kiä mõista-i väega – noil ka hüä, ku ria' umavaihhõl segi lää-i.

Kuusingu Toomas om jo aastast 2001 seto pilte aho-plekile, eterniidilõ ja sahvriusilõ joonstanu ni maalnu. Seto aabitsa om tä joonstanu umal aol. Praegu om tä muudsa ja nõvvõt raamatidõ illustriirjä – timä linoollõikit om sääntsidõ lõuna-eesti juuriga menukiränigõ kirotoõt raamatih nigu Lauri Sommer ja Vahur Afanasjev. Timä maali' omma' vällä pant Obinitsah Seto Galeriih.

Välläandja Seto Kiri müü raamatut Seto kaubamaja kaudu. Hüvvä lugõmist!

Hüväste, sootska!

*Tulli ma üles hummogulla,
varra jo inne valgõta ...*

Sääntsidõ sõnnoga alost Sulo umah leelopargih Helmine laulu kae öt piä 30 aastakka. Kõva selge helüga ja hüä vii- sipidämisoğa, tõonõkõrd kor- gõmba helükraadiga naisi kõrralõ kutsmah vai nalajutto ajamah miilde ta meele jää- segi. Hüä oll' kaia' ja kimmäs oll' tunnõh, ku Sulo leelokoo- rih uhjakõisi õks hindä käeh hoitsõ. Nii oll' laadna olõk kõigilõ, tuuperäst öt Sulo õks tiidse, midä tetä' ja kuimuudu olla'. Meil kõigil oll' hüä.

Olõ-s tä suurt kasvugi, a oll' sääne hüä süämega ja sisemitsõlt tukõv ineminõ, kelle pääle saiva' nõrgõmba' vai kõvõmbagi iseloomuga inemisõ' keerolitsõl aol toe- tuda'. Midägi oll' timäh läbi elo tuud, mille mi õga kõrd kaimõ Sulo poolõ, nigu aimu saiõh, öt säält tulõ lahendus. Õga kõrra avitamah, niipallõ ku aigu ja võimaluusi oll', avif meil edesi minnä'. Möistsõ hüä sõnaga su meele parem- bas tetä' ja tõonõkõrd õigõ tiiotsa anda', ku tuu kaoma nakaš.

Setomaa iist hinge ja süä- mega om tä saistu Seto lipuga Toompää iih vai muial, õks õigusõ ja Setomaa hüäolõki iist väläh.

Soo ilm om imeh. Inemisõ' tundva' kuigimuudu kõnõ- lõmaldaki ar', kellel hüä süä seeh om, kiä om uma. Uma mano tuldaz. Sulo mano kor- jusi kõõ rahvast, oll' õgal puul ja kõõ noid, kiä' taht- sõva' timäga kõnõlda'. Sulo mõistsõ kõigiga jutulanga üles võtta' ja vahel võõraga

NURMÕOTSA SULO

27.10.1950 – 4.02.2021

kõnõldõh jäi tunnõh, nigu olõsi' tä ammutso tutvaga kokko saanu.

Sulo sündü ja kasvi Selise küläh, nelälatsõlisõh perreh. Täl oll' kats velja ja sõsar. Täüsigä kinke tälle naase Juta ja näide perreh kasvi kats tüttärd, Eveli ja Helina, kiä' no' suurõ' ni kel hindäl perre'

luudu. Sulo näkk ar' uma lat- sõlatsõ', kinkast kõõ rõõmu tundsõ ja kedä ta kõõ umah süämehe kandsõ.

Aamõtit pidi ta mitmit – oll' nii elektrik ku koolijuha- taja, kultuurimaja direktor ja koolioppaja, tekk Vinne aol parteitüüd ja oll' Kaguraadiõh toimõndaja, juhtso Miktämäe

valla volikogo tüüd ja täütse vallavanõmba kotust. Vii- mätse' tüüaastaga' lätsivä' aolukku Miktämäe Hooldõ- kodo juhatajana.

Sulo kimmäs sõna ja suur tahtminõ Setomaad parem- bast tetä' tekk võimalikust timä valimisõ mitmõl kõr- ralgi Seto Kongressi Vanõm- bidõ Kogohe, tä oll' Setomaa Valdado Liidu asutajaliigõ' ja pikält Selise külä külävanõmb. Avvulinõ oll' täl kotus Seto Kuningriigih, koh täl tull' sõasuurõmba aamõtit pitä'.

Kerge jalaga tandsõ uma naasega 20 aastat seto tandsu Hõbõhallih. Kävevä' müüdä Eestit ja Euroopat pite esi- nemäh. Suurõ kalamehenä uutsõ jo edimäist keväjast pääväkiirekeist, öt iä pääle minnä' saasi'.

Aifumma sullõ, Sulo, öt ollit soo ao miika' kuuh, öt teidõ uma elo ja tegemis- tõga mi kandi rõõmsambast ja rikkambast! Aifumma, saa- tus, öt makki sai sukka kõr- vusi kävvu', nii tüüh ku erä- eloh! Mi jalajäle' lätsivä' mit- mit kõrdu kõrvuusi. Kumarus sullõ.

*Hallus hingele ja süämele,
olõ-i sõnnu, õnnõ valu,
elo nigu pääväkene nõsõs
ja sis jälki jumalihe lätt,
jääs kaotusõhalu ...
Häitsme' kalmu pääle pandas,
aig kuivatas silmävi,
õnnõ muld ei kata'
mälestiist sust hääd,
sa tiiä' tuud, ku läät,
mi mõttih ja süämehe
elät viil kavva ...*

Igävene mälestüs.
LUIGASÕ INARA

Viidi maalõ mi Virvekene, sõmõrahe mi sõsarõkõnõ ...

VOKKSEPÄ VIRVE

(1937–2021)

oll' Sõsarõ leelopargi laulja ligi 20 aas- takka. Veiga hüä kil- lõhelü ja rõõmus olõk – nuu' omma' aša', mia' timäst miilde tulõva'. Mullõ oll' Virve tüü- ni laulukaas- lanõ. Timä oll' tuu, kiä minno Sõsarihõ laulma kutsõ. Nüüd, kündlekuul, saa tuust joba 20 aastakka. Jovva-ai ar' imestä', ku kipõstõ aig lindas.

Kadonu sündü Setomaal Krabiluva küläh. Painedõ talo oll' küläh üts rikkampi. Virve jutu perrä oll' näil rehepessü- massin, nätä' tuuperäst tull' „kulaguperrel“ Siberähe sõit.

Uma väläsaadõtuelost avald' Virve minevä aastaga Seto- maa aoleheh ka mäles- tüse'. Kurvalinõ elo- saatus, noorõiä kan- natusõ', külmält maalt varahampa ar'päsemisõ peräst muudõt sünnüaastak – õigõ oll' 1940 – tull' meil õks vahel jutust.

Imäga tull' Sa Siberäst tagasi, vahtsõst kodost sai Tallinn. Siberäst tuudi üteh ka kodotalo sängütekk, minkõ perrä lasi kuta' muuseumi- tallo vahtso teki. Ku kae tuud, tulõt õks mullõ miilde, mu hüä sõbrakõnõ. 28. jaanuaril tull' hengemineng, Su eloteki lõimõkõsõ' lätsi' katski. „Ma taha, öt inemisõ' olõsi'

mu matussil rõõmsa', olõ-õi vaia ikkõ“, oll' Virve ülnü' uma pojõlõ Kalevilõ ja Val-

dolõ. Nüüd olgu jumalaperi Su rõõmus heng, kallis Virve!
NASSARI ELVI

Seto laulu- ja tandsoselts Hõpõhõim mälestäs umma lauljat Virve Vokkseppä

Virve sündü 1937. aasta- gal. Ku Virve oll' 11 aastakka vana, viide näide pereh Sibe- rihe Krasnojarski rajooni. Kooliaig ja latsõpõlv läts müüdä vinnekeelidseh koo- lih ja küläh. Ku pereh tagase tull', naate elämä Tartoh ja peräst Talinah. Talinah nakaš Virve leelotamma leelokoo- rih Sõsarõ.

2009. aastagal oll' Virve

üteh Ahosõ Voldemariga seto laulu- ja tandsoseltsi Hõpõhõim asutaja, opaš noo- rilõ vahtsit laula ja tandsa. Virvel oll' veiga illos helü. Tä ütäl leelokoorih killõt. Üteh Hõpõhõimuga ante välä CD-plaat „Ku tuulõ' tulõva' kavvõst Setomaalt.“

Meele jäävä' Virvest mäles- tüse' ja ilosa' laulu'. Puhka' rahuh, Vokkseppä Virve.

SÜNNÜPÄÄVÄ' MÄRTSIH

Vabarna Maret – 64

2. märts
käsitüüoppaja
ja Kuldatsäuga leelonaane

Pika Ott – 35

2. märts
Seto Miihi Summa laulumiis

Ahose Voldemar – 76

3. märts
pillimiis, Hõpõhõimu
iistvidäjä

Karbi Laura – 27

3. märts
Sorrõseto leelo- ja pillitütrik

Raudsepa Terje – 51

5. märts
Kullakõsõ leelonaane

Tsopatalo Helju – 72

8. märts
Kossõlka koori
ja Mařakõsõ iistvidäjä

Lahe Anni – 68

8. märts
Meremäe raamadukogo
juhataja

Tuulõ Karin – 46

8. märts
Helmise leelonaane

Jänesmäe Viktor – 72

9. märts
Velõ' laulumiis

Linnuse Vaino – 67

9. märts
pillimiis

Rebase Margit – 42

9. märts
Ilolanga leelonaane

Maasikamäe Sirje – 58

13. märts
Hõpõhõimu leelonaane

Valgu Toomas – 37

13. märts
pillimiis, Nedsäjä bändi
iistvidäjä

Jüriõ Vello – 77

14. märts
koolimiis

Kuusingu Toomas – 45

15. märts
kunstnik

Leima Matis – 29

16. märts
muusigamiis

Ergo Afrat Laas – 44

19. märts
kerigumiis

Vaaksi Ülle – 64

20. märts
Ilolanga leelonaane

Lõivu Merlin – 39

20. märts
käsitüülinõ ja piltnik

Kosemäe Helju-Helene – 79

23. märts
Helmise leelonaane

Sopotovi Dmitri – 55

23. märts
Petsere 2. Keskkooli
innine oppaja

Turvasõ Evelin – 44

23. märts
Meremäe-Obinitsa
naiskoori laulja

Tšižova Liivi – 47

24. märts
Kossõlka koori
leelonaane

Visseli Kerti – 40

24. märts
söögimeistri

Tamme Fee – 40

25. märts
Meremäe Kooli direktor,
Meremäe-Obinitsa
naiskoori laulja

Matvei Arvi – 58

26. märts
Hõpõhõimu laulumiis

Torm-Kriisi Piret – 57

27. märts
sootska, kultuuriklubi
Setoluu' iistvidäjä

Tamme Merita – 63

28. märts
Sorrõseto leelonaane

Lillaku Anti – 36

28. märts
aoluulanõ

Talupoja Triin – 31

28. märts
Tsihibhärbläse' leelotaja

Toomõ Elo – 41

31. märts
Verska Naase'
leelonaane

Setomaa Vallavalitsus suuv õnnõ:

Aleksandra Padumäe	96
Marie Lumi	94
Senta Raudkett	92
Veera Lillik	91
Naadi Kopli	89
Leo Pai	89
Olga Tikk	87
Helena Kõiv	87
Veera Grigorjeva	86
Lidie Hain	86
Eha Sari	85
Voldemar Kitsemägi	83
Helvi Kala	82
Galina Nemova	82
Aleksandra Simagina	82
Enno Anipai	82
Aino Koba	81
Valentina Anufrienko	80
Salme Liinamäe	79
Niina Zadunaiskaja	79
Maimu Lumi	77
Vello Jüriõõ	77
Silvia Vao	77
Kalle Puhalainen	76
Elvi Haljas	76
Aino Palmik	76
Heldur Ilves	75
Enno Liivik	75
Veera Talas	75
Helju Järvelill	75
Nikolai Kapten	75
Niina Timmotalo	75
Anu Klaas	75
Georg Mahla	75
Eduard Pedassaar	75
Valentina Männik	74
Klavdija Cauniša	74
Milvi Jõe	74
Sulev Serbak	73
Aino Tammela	72
Nikolai Osak	72
Nodari Tsetshladze	72
Eeri Unga	72
Paul Palolill	71
Arvo Aun	71
Vitali Latkin	70
Viktor Tarkus	70
Leo Heidorf	70

**Õnnitlõmi
tillõkõisi
valla-
kodanikkõ!**

**ALEKS GRIGORJEV
RENET SAARINE
DAVID TIHHONOV
OLIVER KOOSER**

Leinämi

† Alvin Kartna
† Maria Ilves
† Aleksandra Sõdur
† Merike Naudi

† Sulo Nurmeots
† Maria Kudrjajev
† Jevgenia Golubova
† Olga Peetersoo